

Вісник

Верховного Суду України

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених ч. 1 ст. 400¹² КПК України, за I півріччя 2012 р.

Судові рішення в адміністративних, господарських, кримінальних і цивільних справах

Судова практика розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення

Позов про визнання права власності, вимога виндикаційний та негаторний позови: деякі проблеми практичного застосування

8(144)'2012

ВИХОДИТЬ ДВНАДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Пилипчук П.П. — Голова Верховного Суду України, заслужений юрист України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Барбара В.П. — заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у господарських справах, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Бейцун І.В. — начальник управління вивчення та аналізу судової практики Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Бень А.Б. — начальник управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України;

Волков О.Ф. — заслужений юрист України;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Губар Л.О. — начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Когут С.П. — головний консультант служби керівника апарату Верховного Суду України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Мельник М.І. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Мищенко С.М. — заступник голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

Ромовська З.В. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Романюк Я.М. — Перший заступник Голови Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Сердюк В.В. — заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, доцент;

Сірий М.І. — кандидат юридичних наук;

Терлецький О.О. — заступник секретаря Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Хавронюк М.І. — доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Шумило М.Є. — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Ярема А.Г. — заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у цивільних справах, заслужений юрист України (заступник голови редакційної колегії)

2 Новини. Події. Факти News. Events. Facts

August 24 — Independence Day of Ukraine

Незалежність судової системи — одне з головних завдань ради суддів

Independence of the judiciary is one of the main tasks of the Council of Judges

3 Висновки Верховного Суду України Conclusions of the Supreme Court of Ukraine

3 **Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених ч. 1 ст. 400¹² КПК України, за I півріччя 2012 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine stated in decisions adopted as a result of examining the applications for revision of court decisions on the ground stipulated by paragraph 1 of Article 400¹² of the Criminal Procedural Code of Ukraine in the first half year of 2012

7 Судова практика *Judicial Practice*

- 7 Рішення в адміністративних справах
Decisions in administrative cases
- 8 Рішення у господарських справах
Decisions in commercial cases
- 11 Рішення у кримінальних справах
Decisions in criminal cases
- 14 Рішення у цивільних справах
Decisions in civil cases

17 Аналіз судової практики *Analysis of Judicial Practice*

- 17 Судова практика розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення
Judicial Practice of considering cases on ascertainment of legally significant facts

34 На допомогу судді *Providing Advice to Judge*

- 34 Романюк Я.М., Бурлай О.Є.
Позов про визнання права власності, виндикаційний та негаторний позови: деякі проблеми практичного застосування

Romaniuk Y.M., Burlai O.Y. Action for declaration of property rights, vindicatory and nugaratory actions: some issues of practical application

41 Точка зору *Opinion*

- 41 Лавровська І.Б. Значення податкової соціальної пільги при розмежуванні кримінальної та адміністративної відповідальності у сфері захисту інтелектуальної власності

Lavrovska I.B. Significance of tax social privilege in the separation of criminal and administrative responsibility in the sphere of protecting intellectual property

Міжнародні зв'язки *International Ties*

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

Адреса редакції:

вул. П. Орлика, 4-а, кімн. 109
м. Київ
01043

Телефони:

голова редакційної колегії
(44) 253–3502,
відповідальний секретар
(44) 253–1683,
група технічного забезпечення
(44) 253–0687

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори:

А.В. Гончарук,
Л.В. Мочалова,
К.С. Мусянко,
П.О. Мусянко,
О.І. Пархоменко

О.Д. Баркан (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:

С.І. Самкова,
В.М. Горобченко

Фото:

П.О. Мусянко

Переклад англійською:

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

вул. Сирецька, 38

м. Київ

04073

Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.

E-mail: istina_knigi@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»

вул. Мельникова, 83а

м. Київ

04119

Телефон (факс): (44) 502–6808

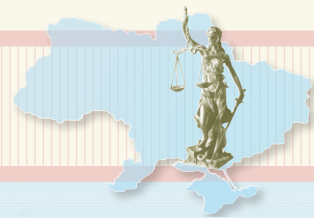
Підписано до друку 17.08.2012

Формат 60×90/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.

Зам. 283.

Наклад 2970 пр. Ціна договірна

4 серпня – День Незалежності України

Шановні колеги!

Щиро вітаю Вас зі святом Незалежності України!

Усі ми відчуваємо свою причетність до творення новітньої Української держави, втілення у реальність одвічної мрії нашого народу. Саме від кожного з нас залежить, якою бути Україні, як житимуть наші діти, онуки й правнуки.

Нехай свято Незалежності додасть Вам наснаги і творчих здобутків в ім'я процвітання Батьківщини, а у Ваших домівках панує мир і щастя.

Голова
Верховного Суду України

П.П. Пилипчук

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДОВОЇ СИСТЕМИ — ОДНЕ З ГОЛОВНИХ ЗАВДАНЬ РАДИ СУДДІВ

Про це йшлося під час зустрічі керівництва Верховного Суду України та членів Ради суддів України з делегацією Ради суддів Російської Федерації (далі — РФ), що відбулася 7 серпня нинішнього року у Верховному Суді в рамках робочого візиту в Україну делегації Ради суддів РФ на чолі з її головою **Юрієм Сидоренком**.

В.о. Голови Верховного Суду України, голова Ради суддів України **Ярослав Романюк**, вітаючи гостей від імені присутніх та Голови Верховного Суду України **Петра Пилипчука**, зауважив, що співробітництво з представниками

судової влади РФ успішно розвивається, і поінформував російську делегацію про діяльність Верховного Суду та необхідність внесення змін до законодавства у частині розширення його повноважень як найвищого судового органу держави. Верховна Рада України підтримала рекомендації Ради суддів і прийняла низку

законодавчих змін щодо посилення незалежності судів і суддів.

На важливості участі суддів у творенні законодавчої бази, що визначає діяльність судової системи, наголосив і суддя Верховного Суду України, його Голова у 2006—2011 рр. **Василь**

Онопенко, який подякував російським колегам за плідну співпрацю упродовж багатьох років.

Зустріч завершилася підписанням Протоколу про наміри співробітництва та обміну правовою інформацією між Радою суддів України та Радою суддів РФ.

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених ч. 1 ст. 400¹² КПК України, за I півріччя 2012 р.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КК УКРАЇНИ

Загальні засади призначення покарань

1. Згідно з ч. 3 ст. 68 КК України за вчинення замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу

За змістом ч. 3 ст. 68 КК за вчинення замаху на злочин суд не може призначити покарання, що перевищує дві третини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК.

У справі стосовно К. суд касаційної інстанції погодився із рішенням суду першої інстанції в частині застосування кримінального закону при призначенні покарання за злочин, передбачений ч. 2 ст. 15 та ч. 3 ст. 186 КК. За це діяння суд, посилаючись на ч. 3 ст. 68 КК, засудив К. до позбавлення волі на строк п'ять років шість міся-

ців, тоді як мав би визначити строк покарання за його вчинення у розмірі, що не перевищує двох третин максимального строку найбільш суворого виду покарання за інкримінований йому злочин (ч. 3 ст. 186 КК), а саме — п'ять років чотири місяці. Таке рішення суду касаційної інстанції стало наслідком неправильного застосування ч. 3 ст. 68 КК, що потягло ухвалення двох різних за змістом судових рішень. Оскаржене рішення касаційного суду було скасовано із направленням справи на новий касаційний розгляд (постанова Верховного Суду України від 12 квітня 2012 р. у справі № 5-7кц12).

2. На підставі ч. 2 ст. 71 КК України при складанні покарань у виді довічного позбавлення волі та будь-яких менш суворих покарань загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, визначається шляхом поглинення менш суворих покарань довічним позбавленням волі

Якщо особу було засуджено до довічного позбавлення волі, а вона не відбула покарання у виді позбавлення волі, призначене за раніше постановленим вирок, і при цьому застосовуються вимоги ст. 71 КК України (призначення покарання за сукупністю вироків), то відповідно до вимог ч. 2 цієї норми закону при складанні покарань у виді довічного позбавлення волі та будь-

яких менш суворих покарань загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, визначається шляхом поглинення менш суворих покарань довічним позбавленням волі.

Суд касаційної інстанції, переглядаючи справу щодо К., ухвалив помилкове рішення, оскільки не врахував положень зазначеної норми кримінального закону, безпідставно визнавши, що

застосований судом при призначенні покарання за сукупністю вироків принцип приєднання до покарання, призначеного засудженому за новим вироком у виді довічного позбавлення волі, не-

відбутої частини покарання за попереднім вироком не суперечить вимогам закону (постанова Верховного Суду України від 19 квітня 2012 р. у справі № 5-10 кс12).

ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

1. Оскільки при вирішенні національними судами кримінальної справи Європейський суд з прав людини порушень прав і свобод заявника, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та відповідними протоколами до неї, не виявив, то за змістом п. 2 ч. 1 ст. 400¹² КПК підстав для вжиття індивідуальних заходів, пов'язаних із повторним розглядом кримінальної справи або поновлення її провадження, немає

Згідно з Рекомендацією N R (2000) 2 Комітету міністрів Ради Європи «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішення Європейським судом з прав людини» від 19 січня 2000 р., прийнятою на 694-му засіданні заступників міністрів, повторний розгляд справи, включаючи поновлення провадження, визнається адекватним способом поновлення прав і пропонується застосовувати, особливо:

– коли потерпіла сторона і далі зазнає негативних наслідків від рішення, ухваленого на національному рівні, — наслідків, щодо яких справедлива сатисфакція не була адекватним засобом захисту і які не можна виправити інакше ніж через повторний розгляд або поновлення провадження;

– коли рішення Суду спонукає до висновку про те, що: а) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), або б) в основі визнаного порушення лежали істотні процедурні помилки чи положення, які ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні.

Димитровський міський суд Донецької області вироком від 13 лютого 2004 р. засудив О. за ч. 1 ст. 125, ч. 2 ст. 121 КК на сім років позбавлення волі та до штрафу в розмірі 510 грн.

Європейський суд з прав людини рішенням від 8 вересня 2011 р. «О. проти України», яке набуло статусу остаточного 8 грудня 2011 р., констатував порушення щодо О. ст. 3 та п. 1 ст. 5 Конвенції (ст. 3 — «Заборона катування», ст. 5 — «Право на свободу та особисту недоторканність»).

Визнаючи порушення Україною передбачених Конвенцією прав заявника, Європейський суд з прав людини встановив, що органи влади не вжили заходів для того, щоб перешкодити іншим затриманим заподіювати О. тілесні ушкодження в камері тимчасового ув'язнення, та заходів щодо надання адекватної медичної допомоги О. внаслідок його побиття співкамерниками. Визнав порушенням також тривале розслідування факту побиття О. співкамерниками і дій працівників ізолятора тимчасового утримання, пов'язаних із цим фактом, та що після прийняття рішення від 15 квітня 2005 р. Апеляційним судом Дніпропетровської області про звільнення О. від відбування покарання у зв'язку з тяжкою хворобою (інвалідність I групи — втрата зору на обидва ока, висновок медико-соціальної експертизи від 17 червня 2003 р. № 1531) відповідно до ст. 408 КПК звільнили його від відбування подальшого покарання на п'ять років десять місяців і десять днів із місця позбавлення волі із запізненням (фактично звільнено тільки 29 квітня 2005 р.). У зв'язку з цим із держави на користь О. постановлено стягнути на відшкодування моральної шкоди 21 тис. євро.

За змістом п. 2 ч. 1 ст. 400¹² КПК перегляд судових рішень Верховним Судом України здійснюється лише у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. Оскільки при вирішенні національними судами кримінальної справи щодо О. Європейський суд з прав людини порушень прав і свобод заявника, гарантованих Конвенцією та відповідними протоколами до неї, не виявив, то підстав для вжиття індивідуальних заходів, пов'язаних із повтор-

ним розглядом кримінальної справи щодо О. або поновлення її провадження, немає, і відповідно немає підстав для задоволення заяви О. про скасування вироку Димитровського міського суду Донецької області від 13 лютого 2004 р. та

ухвали Верховного Суду України від 21 вересня 2004 р. у зв'язку із суворістю призначеного йому покарання (постанова Верховного Суду України від 23 квітня 2012 р. у справі № 5-9кц12).

ПОРЯДОК ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ

1. Згідно зі ст. 400¹¹ КПК України Верховний Суд України переглядає судові рішення у кримінальних справах виключно з підстав і в порядку, встановлених цим Кодексом. Суспільно небезпечні діяння, які певним чином схожі між собою за зовнішнім проявом, але відмінні одне від одного сутнісними, якісними ознаками, не можуть визнаватися подібними в розумінні п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК України й такими, щодо яких неоднаково застосована одна і та сама норма кримінального закону

За змістом п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК підставами для перегляду судових рішень Верховним Судом України одночасно мають бути: неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального закону при розгляді двох і більше справ; суспільно небезпечні діяння мають бути подібними; мають бути ухвалені різні за змістом судові рішення.

Неоднакове застосування одних і тих самих норм кримінального закону — це різне, відмінне, несхоже тлумачення, розуміння точного змісту (суті) норми кримінального закону.

Під подібними суспільно небезпечними діяннями слід розуміти два і більше (не менше двох) різних, але схожих між собою суспільно небезпечних діянь, які мають спільні риси, ознаки (схожі за суб'єктивним складом, об'єктивною стороною, формою вини, наслідками тощо).

Зіставлення фактичних обставин оспорюваного та порівнюваного суспільно небезпечних діянь в обсязі, встановленому судами першої та апеляційної інстанцій, дає підстави вважати, що за зовнішнім проявом вони чимось схожі між собою, проте різняться за об'єктивною та суб'єктивною сторонами кожного із цих діянь.

1.1. У справі щодо Р. було встановлено, що засуджений безпосередньо не виконував об'єктивної сторони організованих ним злочинів, а, власне, організував їх учинення. Його умисел, як визнав суд касаційної інстанції, був спрямований на заволодіння майном, щодо якого виконавець злочину мав службові повноваження та із використанням яких заволодів цим майном. У судовому рішенні, наданому для порівняння, особа була виконавцем інкримінованого злочину та її умисел був спрямований на

заволодіння майном, щодо якого вона не мала повноважень.

Наведені відмінності суспільно небезпечних діянь вказують на те, що вони не є подібними, а тому виключають підстави визнавати оспорюване рішення незаконним (постанова Верховного Суду України від 12 квітня 2012 р. у справі № 5-8кц12).

1.2. У справі щодо В., який оспорив законність рішення суду касаційної інстанції про згоду із висновками судів нижчої інстанції щодо його винності в одержанні хабара, встановлено, що В. засуджено за цей злочин, оскільки він як старший контролер-ревізор у складі ревізійної групи проводив планову документальну ревізію фінансово-господарської діяльності сільської ради, під час проведення якої одержав від Б. 500 доларів США хабара за невідображення в акті ревізії виявлених порушень, допущених Б. у ході проведення ремонтних робіт дільничної лікарні. Тобто встановлено, що одержання В. грошей перебувало у причинному зв'язку саме з виконанням ним службових повноважень ревізора за вчинення певних дій в інтересах особи, яка дала хабар.

З рішення, яке порівнювалося, вбачалося, що особа, працюючи майстром дільниці електричних мереж, отримала 1 тис. грн не як хабар за використання повноважень майстра дільниці, а як плату за виконання робіт, пов'язаних із підключенням будинку до мережі високої напруги.

Таким чином, порівняння висновків у зазначених судових рішеннях дає підстави стверджувати, що хоча посади, які обіймали особи, засуджені у цих справах, є службовими, проте у справі, рішення в якій оспорується, В. на відміну

від особи у справі, рішення в якій порівнюється, використав повноваження своєї посади, тобто він розумів, не міг не розуміти, що в цьому конкретному випадку проводить службову перевірку, використовує свої повноваження, і після того, як у процесі цієї перевірки виявив негативні наслідки та повідомив про них особу, діяльність якої перевіряв, одержує від неї обумовлену незаконну винагороду за ненастання цих наслідків,

а особа, яка її дала, в свою чергу, усвідомлювала значення і призначення цієї винагороди.

Отже, наведені у заяві захисника твердження про те, що суд касаційної інстанції допустив неоднакове застосування одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь є безпідставними (постанова Верховного Суду України від 17 травня 2012 р. у справі № 5-11к12).

2. Відповідно до вимог статей 400¹³, 400¹⁵ КПК України вбачається, що відкликання особою заяви про перегляд судового рішення на підставі, передбаченій ст. 400¹² КПК України, є підставою для закриття справи провадженням

Приводом для перегляду судових рішень Верховним Судом України з підстав неоднакового застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального закону є заява про перегляд судового рішення. Такою заявою ініціюється перегляд справи Верховним Судом України, в якій особа формулює предмет і межі перегляду та наводить обґрунтування на підтвердження правильності свого прохання. Наявність такої заяви і допуск справи Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ зумовлює відкриття провадження у справі, під час якого заявник підтримує заявлені ним вимоги. За відсутності такої заяви Верховний Суд України не

вправі відкрити провадження. Однаковою мірою це стосується і тих випадків, коли ця особа подає заяву, але на стадії перегляду справи Верховним Судом України відмовляється від її розгляду. Клопотання про відмову від перегляду справи чи відклик заяву унеможливають подальший розгляд справи Верховним Судом України і є підставою для закриття справи провадженням.

Оскільки прокурор після відкриття провадження у справі у Верховному Суді України відкликав заяву про перегляд судового рішення, провадження у справі закрито (постанова Верховного Суду України від 19 квітня 2012 р. у справі № 5-6к12).

До відома авторів

До розгляду у «Віснику Верховного Суду України» приймаються оригінали авторських статей/матеріалів обсягом не більше одного авторського аркуша (40 тис. знаків) українською мовою у друкованому та електронному вигляді (формат текстового файлу .rtf або .doc, кегль шрифту 14 pt, інтервал між рядками 1.5). Рукописні оригінали не приймаються.

Оригінал має бути обов'язково підписаний автором (усіма співавторами). До нього додаються фото авторів (розмір 10×15 см), віддруковане на фотопапері без тиснення або записане на електронному носії (формат відповідного файлу .jpg розміром від 1 Мб), а також короткі анкетні дані: прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи, посада, вчений ступінь, адреса (із зазначенням поштового індексу та адміністративного району, в тому числі у місті), контактні телефони, факс, адреса електронної пошти, ідентифікаційний номер, письмовий дозвіл видавництву на обробку та зберігання персональних даних. Ілюстрації (фотографії) до тексту також мають супроводжуватися відповідними підписами.

Відповідно до вимог ВАК наукові статті повинні мати такі необхідні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок

із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких пропонується розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

До тексту статті долучається анотація (у середньому — 500 друкованих знаків) українською мовою, а також рішення кафедри вузу чи відділу наукової установи про рекомендацію статті до опублікування.

Якщо статтю або окремі її фрагменти (цитати, епіграф тощо) перекладено українською мовою з російської, англійської або іншої іноземної мови, необхідно подати ксерокопію оригіналу.

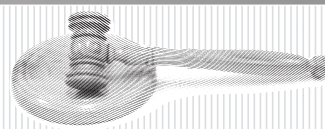
Автори мають дотримуватися таких вимог до оформлення посилань на літературні джерела: зазначити прізвища авторів, укладачів, відповідальних редакторів та ін., видавництво, рік і місце видання, загальну кількість сторінок

або номер сторінки, з якої взято цитату. Бібліографічний опис іноземних джерел потрібно подавати мовою оригіналу, долучаючи до статті ксерокопію титульних сторінок цих видань. Нумерація виносков має бути єдиною для всієї статті (а не для кожної сторінки окремо), наводити їх слід на відповідних сторінках, а не в кінці статті.

При посиланні на нормативно-правовий акт необхідно зазначити його повну назву, дату прийняття, номер (для відомчих — коли і ким затверджено), коли й за яким номером зареєстровано в Міністерстві юстиції України, а також офіційне джерело опублікування первісного тексту та змін і доповнень.

Автори не повинні передавати ці ж матеріали іншим виданням до вирішення питання про їх опублікування у «Віснику Верховного Суду України». Редакція може не поділяти думку авторів статей. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, точність посилань на нормативні акти й інші джерела несуть автори.

Рукописи повертаються лише в разі, коли буде визнано доцільним їх доопрацювання. Редакція має право редагувати, скорочувати надіслані матеріали та змінювати їхні назви з подальшим погодженням із автором.

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

Оподаткування доходів, отриманих платником єдиного податку з порушенням умов перебування на спрощеній системі оподаткування, повинно здійснюватися із застосуванням правил загальної системи оподаткування, врегульованих, зокрема, Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб» з урахуванням загальних принципів оподаткування, закріплених Конституцією України та Законом України «Про систему оподаткування» (чинним на час виникнення спірних правовідносин), якими встановлювалися засади податкових відносин в Україні

ПОСТАНОВА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

11 квітня 2011 р. Верховний Суд України, розглянувши в порядку письмового провадження справу за позовом фізичної особи-підприємця Костюкової Наталії Анатоліївни (далі — ФОП Костюкова Н.А.) до Державної податкової інспекції у Київському районі м. Донецька (далі — ДПІ) про скасування податкового повідомлення-рішення, **встановив:**

У лютому 2009 р. ФОП Костюкова Н.А. звернулася до суду з позовом, в якому просила скасувати податкове повідомлення-рішення ДПІ від 13 січня 2009 р. № 693/10/17-313/3025105901, яким визначено податкове зобов'язання з податку з доходів фізичних осіб у розмірі 10 тис. 112 грн 44 коп.

На обґрунтування позову ФОП Костюкова Н.А. послалася на відсутність підстав для визначення податкового зобов'язання з податку з доходів фізичних осіб, оскільки протягом спірного періоду вона перебувала на спрощеній системі оподаткування.

Постановою Донецького окружного адміністративного суду від 23 квітня 2009 р., залишеною без змін ухвалою Донецького апеляційного адміністративного суду від 31 липня 2009 р., в задоволенні позову ФОП Костюкової Н.А. відмовлено.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 17 серпня 2010 р. залишив без змін вищезазначені судові рішення.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції, з висновком якого погодилися суди апеляційної та касаційної інстанцій, виходив із того, що оскільки ФОП Костюко-

ва Н.А., перебуваючи на спрощеній системі оподаткування, перевищила граничний обсяг виручки у I кварталі 2008 р. на 89 тис. 888 грн 34 коп., то відповідно до підпункту 4.2.8 п. 4.2 ст. 4, п. 7.1 ст. 7, підпункту 8.1.3 п. 8.1 ст. 8, підпунктів 9.12.1, 9.12.2 п. 9.12 ст. 9, а також п. 22.10 ст. 22 «Прикінцевих положень» Закону від 22 травня 2003 р. № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб» (чинного на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 889-IV), ст. 13 Декрету Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. № 13-92 «Про прибутковий податок з громадян» (далі — Декрет) зазначена сума підлягає оподаткуванню.

У заяві про перегляд ухвали суду касаційної інстанції Верховним Судом України з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, ФОП Костюкова Н.А. просила скасувати ухвалу Вищого адміністративного суду України від 17 серпня 2010 р. та направити справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Заява ФОП Костюкової Н.А. про перегляд оскаржуваної ухвали Вищого адміністративного суду України не підлягає задоволенню з таких підстав.

Вищий адміністративний суд України, допускаючи справу до провадження Верховного Суду України, виходив із того, що в доданій до заяви ФОП Костюкової Н.А. ухвалі цього ж суду від 16 лютого 2010 р. у справі № К-21035/08 поіншому, ніж у справі, що розглядається, застосовано статті 5, 6 Указу Президента України від 3 липня 1998 р. № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» (у редакції Указу Президента від 28 червня 1999 р. № 746/99; далі —

* Публікується повний текст судового рішення із незначними редакційними правками.

Указ), підпункти 9.12.1, 9.12.2 п. 9.12 ст. 9 Закону № 889-IV та ст. 13 Декрету.

Так, у доданій до заяви ухвалі суду касаційної інстанції викладено висновок про те, що платник єдиного податку, перевищивши у I кварталі 2008 р. обсяг виручки, встановлений Указом, повинен лише з наступного кварталу перейти на загальну систему оподаткування, оскільки протягом одного і того ж періоду він не може бути одночасно і платником податку з доходів фізичних осіб.

У справі, що розглядається, Вищий адміністративний суд України послався на те, що при перевищенні обсягу виручки, встановленої Указом, платник єдиного податку суму такого перевищення повинен оподатковувати на загальних підставах.

Аналіз наведених судових рішень суду касаційної інстанції дає підстави вважати, що він неоднаково застосував одні й ті самі норми матеріального права у подібних правовідносинах, при цьому у справі, що розглядається, — правильно.

Спеціальним законодавством, зокрема Указом, запроваджено спеціальний режим оподаткування, обліку та звітності, спрямований на підтримку суб'єктів малого підприємництва. За змістом ст. 1 зазначеного Указу єдиний податок сплачується виключно з доходів, одержаних фізичною особою-суб'єктом підприємницької діяльності з додержанням вимог Указу, зокрема, якщо виручка платника єдиного податку за рік не перевищує 500 тис. грн. Згідно зі ст. 5 Указу у разі порушення вимог, установлених ст. 1 цього Указу, платник єдиного податку повинен перейти на загальну систему оподаткування, обліку та звітності, починаючи з наступного звітного періоду (кварталу).

У той же час Указ не містить положень, які б регулювали питання оподаткування сум, що перевищують граничний обсяг виручки, встановлений законодавцем.

За таких обставин оподаткування доходів, отриманих платником єдиного податку з порушенням умов перебування на спрощеній системі оподаткування, повинно здійснюватися із застосуванням правил загальної системи оподаткування, врегульованих, зокрема, Законом № 889-IV, з урахуванням загальних принципів оподаткування, закріплених Конституцією України та Законом від 25 червня 1991 р. № 1251-XII «Про систему оподаткування» (чинним на час виникнення спірних правовідносин), якими встановлювалися засади податкових відносин в Україні.

У справі, що розглядається, суди правильно визначили необхідність застосування приписів Закону № 889-IV щодо доходів ФОП Костюкової Н.А., отриманих у I кварталі 2008 р., які перевищують граничні обсяги виручки від здійснення підприємницької діяльності, встановлені Указом.

Ураховуючи наведене, Вищий адміністративний суд України у справі, що розглядається, правильно застосував норми матеріального права.

Згідно з ч. 1 ст. 244 КАС Верховний Суд України відмовляє у задоволенні заяви, якщо обставини, які стали підставою для перегляду справи, не підтвердилися.

Керуючись статтями 241, 244 КАС, Верховний Суд України **п о с т а н о в и в:**

У задоволенні заяви ФОП Костюкової Н.А. відмовити.

Постанова Верховного Суду України є остаточною і оскарженню не підлягає, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Підстав для розірвання генеральної угоди щодо фінансування довгострокової програми з розвитку діяльності позичальника та кредитних договорів немає, якщо заінтересована сторона не довела наявності одночасно чотирьох умов, визначених ч. 2 ст. 652 ЦК України

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 23 травня 2011 р.
(в и т я з)

У 2009 р. товариство з обмеженою відповідальністю «Тімекс» (далі — ТОВ) заявило позов до відкритого акціонерного товариства «Дер-

жавний експортно-імпорتنний банк України», правонаступником якого є публічне акціонерне товариство «Державний експортно-імпорт-

ний банк України» (далі — ПАТ), в особі філії ПАТ у м. Харкові, треті особи — приватна фірма «Яна», Ш.В., Ш.О., з урахуванням уточнених позовних вимог, про розірвання генеральної угоди від 27 березня 2007 р. № 6807N4 та кредитних договорів від 27 березня 2007 р. № 6807K17, від 6 жовтня 2008 р. № 68608K21, укладених ТОВ з ПАТ.

Водночас позивач просив суд визнати як наслідок розірвання кредитних договорів виплату заборгованості за кредитними договорами у гривнях (виходячи з курсу української гривні до іноземної валюти на дату укладення відповідних договорів) рівними частинами щомісячно протягом 10 років.

На обґрунтування позову ТОВ зазначило, що протягом дії оскаржуваних договорів через економічну кризу істотно змінилися обставини, якими сторони керувалися при укладенні договорів, а саме — відбулася зміна курсу української гривні до долара США, чого не могли передбачити сторони. На думку позивача, зважаючи на це та враховуючи положення ст. 652 ЦК, договори мають бути розірвані.

Рішенням Господарського суду Харківської області від 24 грудня 2009 р. позов задоволено частково: розірвано генеральну угоду від 27 березня 2007 р. № 6807N4, кредитні договори від 27 березня 2007 р. № 6807K17, від 6 жовтня 2008 р. № 68608K21; визначено наслідком розірвання договорів, виходячи із необхідності справедливого розподілу між сторонами витрат, понесених ними у зв'язку з виконанням цих договорів, виплату ТОВ на користь ПАТ заборгованості за кредитною угодою від 27 березня 2007 р. № 6807K17 у сумі 1 млн 375 тис. 512 доларів США, що складається з кредиту, відсотків, комісії за управління та пені, а також заборгованості за кредитною угодою від 6 жовтня 2008 р. № 68608K21 у сумі 302 тис. 110 доларів США, що складається з кредиту, простроченого боргу за кредитом, відсотків, комісії за управління і пені. В іншій частині позовних вимог суд відмовив.

Господарський суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що позивач дотримався встановленого ст. 188 ГК порядку зміни та розірвання господарських договорів та довів у суді те, що відбулась істотна зміна обставин, з настанням якої закон пов'язує можливість розірвання укладених угод.

Харківський апеляційний господарський суд постановою від 9 серпня 2010 р. рішення Господарського суду Харківської області від 24 грудня 2009 р. скасував у частині задоволення позовних

вимог, прийняв нове рішення про відмову в задоволенні позовних вимог, в іншій частині рішення залишив без змін.

Апеляційний господарський суд виходив з того, що позивач не довів сукупності всіх обставин, передбачених ч. 2 ст. 652 ЦК, для розірвання спірних договорів.

Вищий господарський суд України постановою від 15 грудня 2010 р. постанову Харківського апеляційного господарського суду від 9 серпня 2010 р. скасував, рішення Господарського суду Харківської області від 24 грудня 2009 р. залишив без змін. В основу постанови касаційного суду покладені висновки господарського суду першої інстанції про наявність умов, визначених ч. 2 ст. 652 ЦК, для розірвання оскаржуваних генеральної угоди та кредитних договорів.

ПАТ в особі його філії у м. Харкові в порядку ст. 111¹⁹ ГПК подало заяву про перегляд Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 15 грудня 2010 р. у справі № 53/325-09 на підставі неоднакового застосування судом касаційної інстанції статей 651, 652 ЦК у правовідносинах з розірвання генеральної угоди та кредитних договорів, зокрема у зв'язку з істотною зміною обставин.

На обґрунтування заяви додано копії постанов Вищого господарського суду України від 2 грудня 2010 р. у справі № 7/169, від 26 липня 2011 р. у справі № 5/36, у яких висловлена правова позиція про те, що настання фінансової світової кризи не є істотною зміною обставин, оскільки економічна криза має загальний характер і стосується обох договірних сторін. За наявності одночасно чотирьох умов, визначених ч. 2 ст. 652 ЦК, договір може бути розірвано. Водночас заявник подав копії рішень, прийнятих Верховним Судом України, від 26 липня 2010 р. у справі № 6-3821св10, від 22 вересня 2010 р. у справі № 6-25666св10, в яких висловлені аналогічні правові позиції.

Вищий господарський суд України ухвалою від 13 квітня 2011 р. у справі № 53/325-09 вирішив питання про допуск справи до провадження для перегляду Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 15 грудня 2010 р.

Верховний Суд України ухвалами від 28 квітня 2011 р.: відкрив провадження у справі з перегляду постанови Вищого господарського суду України від 15 грудня 2010 р.; витребував матеріали справи; доручив голові Науково-консультативної ради при Верховному Суді України разом із відповідними фахівцями цієї ради підготувати

науковий висновок щодо неоднакового застосування судом касаційної інстанції статей 651, 652 ЦК у правовідносинах із розірвання договорів, зокрема у зв'язку з істотною зміною обставин; визначив Міністерство юстиції України органом державної влади, представники якого можуть дати пояснення в суді щодо суті правового регулювання статей 651, 652 ЦК у правовідносинах із розірвання договорів, зокрема у зв'язку з істотною зміною обставин.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників сторін, дослідивши доводи ПАТ, Верховний Суд України дійшов висновку, що заява підлягає задоволенню з таких підстав.

Господарські суди встановили, що відповідно до умов генеральної угоди № 6807N4, укладеної 27 березня 2007 р. між ТОВ і ПАТ, відповідач взяв зобов'язання проводити кредитні операції (надання кредитів, банківських гарантій, врахування, авалування векселів та ін.).

Відповідно до умов укладеного 27 березня 2007 р. у рамках генеральної угоди кредитного договору № 6807K17, ТОВ було відкрито мультивалютну кредитну лінію з встановленим лімітом 1 млн 500 тис. доларів США.

Додатковою угодою від 4 липня 2007 р. № 6807K17-1 до кредитного договору від 27 березня 2007 р. № 6807K17 збільшено суму кредитних коштів, наданих ТОВ, до 2 млн 100 тис. доларів США.

6 жовтня 2008 р. у рамках генеральної угоди укладено кредитний договір № 68608K21, відповідно до умов якого ПАТ надав ТОВ кошти в розмірі 300 тис. доларів США.

Водночас господарські суди встановили, що ТОВ неодноразово зверталось до ПАТ листами від 4 грудня 2008 р., 30 грудня 2008 р. та 26 січня 2009 р. із пропозиціями щодо зміни умов кредитних договорів, але ПАТ не надало відповіді, тому ТОВ подало до суду позов про розірвання укладених генеральної угоди та кредитних договорів.

Отже, предметом спору між сторонами у справі є дострокове розірвання генеральної угоди та кредитних договорів на підставі ст. 652 ЦК.

Частиною 1 ст. 652 ЦК передбачено, що у разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання.

Частиною 2 ст. 652 ЦК встановлено, якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінились, або щодо його розірвання, договір

може бути розірваний, а з підстав, встановлених ч. 4 цієї статті, — змінений за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони за наявності одночасно таких умов: 1) в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; 2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися; 3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору; 4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не впливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

Таким чином, закон пов'язує можливість розірвання договору не з наявністю істотної зміни обставин, а з наявністю чотирьох умов, визначених ч. 2 ст. 652 ЦК, при істотній зміні обставин.

Господарський суд першої інстанції, вказуючи, що з настанням фінансової кризи виконання сторонами генеральної угоди та кредитних договорів призвело до порушення майнових інтересів позивача, який був заінтересований в укладенні кредитних договорів, і позбавило його того, на що він розраховував, та, зазначаючи наявність одночасно чотирьох умов, визначених ч. 2 ст. 652 ЦК, для розірвання спірних угод, не навів доказів у розумінні ст. 33 ГПК, що підтверджували б ці обставини й визначені законом умови.

Апеляційний господарський суд не встановив обставин, які б підтверджували наявність одночасно чотирьох умов, визначених ч. 2 ст. 652 ЦК, для розірвання генеральної угоди та кредитних договорів.

Таким чином, господарський суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд касаційної інстанції, не мав підстав застосовувати ст. 652 ЦК для розірвання спірної генеральної угоди та кредитних договорів.

Правова позиція про те, що підстав для розірвання кредитних договорів немає, якщо заінтересована сторона не довела наявність одночасно чотирьох умов, визначених ч. 2 ст. 652 ЦК, висловлена у постанові Вищого господарського суду України від 2 грудня 2010 р. у справі № 7/169.

З огляду на викладене Вищий господарський суд України неоднаково застосував норми матеріального права, тому постанову касаційного суду підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до цього суду.

Керуючись статтями 111¹⁴—111²⁶ ГПК, Верховний Суд України заяву ПАТ в особі його філії у м. Харкові задовольнив: постанову Вищого

господарського суду України від 15 грудня 2010 р. скасував, а справу направив на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Призначення додаткового покарання у виді конфіскації майна за злочин, передбачений ч. 3 ст. 212 КК України, визнано обґрунтованим, оскільки це діяння було вчинено з корисливих мотивів.

Для інкримінування особі, яка притягається до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 366 КК України, спричинення тяжких наслідків, необхідна наявність прямого, безпосереднього, а не опосередкованого, причинного зв'язку між її протиправними діями і цими наслідками.

Щоб поставити у провину особі спричинення тяжких наслідків, визначення яких дається у п. 4 примітки до ст. 364 КК України, у такий спосіб, як вчинення службового підроблення, необхідно встановити, чи такі наслідки були безпосередньо і причинно пов'язані саме з діями, зазначеними у диспозиції ч. 1 ст. 366 КК України

ПОСТАНОВА

*Верховного Суду України від 19 грудня 2011 р.
(в и т я г)*

Солом'янський районний суд м. Києва вироком від 9 вересня 2010 р. засудив Л. за: ч. 3 ст. 212 КК до позбавлення волі на строк п'ять років із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, на строк три роки, без конфіскації майна; ч. 2 ст. 366 КК до позбавлення волі на строк два роки з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, на строк два роки.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК, за сукупністю злочинів, Л. визначено остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим у виді позбавлення волі на строк п'ять років із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій на строк три роки, без конфіскації майна.

Відповідно до ст. 75 КК Л. звільнено від відбування основного покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки з покладенням на нього обов'язків, передбачених пунктами 2—4 ч. 1 ст. 76 цього Кодексу.

Апеляційний суд м. Києва вироком від 3 грудня 2010 р. вирок суду першої інстанції в частині призначення покарання скасував і постановив свій, яким призначив Л. покарання за: ч. 3 ст. 212 КК — п'ять років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з вико-

нанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій на строк три роки, з конфіскацією всього майна; ч. 2 ст. 366 КК — три роки позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій на строк два роки шість місяців.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК, за сукупністю злочинів, Л. визначено остаточне покарання — позбавлення волі на строк п'ять років із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій на строк три роки, з конфіскацією всього майна.

Л. визнано винним у тому, що він, обіймаючи посаду директора приватного підприємства (далі — ПП), як службова особа суб'єкта підприємницької діяльності, на яку покладено відповідальність за організацію бухгалтерського і податкового обліку на підприємстві, повноту нарахування та сплати податків і зборів до державного бюджету, з метою ухилення від сплати податків, умисно включив до податкового кредиту в декларації з податку на додану вартість (далі — ПДВ) за квітень і травень 2008 р. податкові накладні товариства з обмеженою відповідальністю, яке не було платником ПДВ, що фактично призвело до ненадходження до бюджету коштів у загальній сумі 3 млн 454 тис. 379 грн, що є особливо великим розміром.

Крім цього, Л., при складанні декларацій з ПДВ за квітень і травень 2008 р., які є офіційними документами, вніс до них завідомо неправдиві відомості, внаслідок чого ПП не сплатило ПДВ на суму 3 млн 454 тис. 379 грн, що спричинило тяжкі наслідки.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 10 травня 2011 р. касаційну скаргу захисника Л. залишив без задоволення, а вирок Апеляційного суду м. Києва від 3 грудня 2010 р. — без змін.

7 листопада 2011 р. цей же суд за заявою захисника Л. про перегляд ухвали суду касаційної інстанції від 10 травня 2011 р. кримінальну справу щодо Л. допустив до провадження Верховного Суду України.

У заяві та доповненнях до неї захисник ставив питання про те, щоб скасувати ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10 травня 2011 р. щодо Л. та направити справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції. Він також вважав, що додаткове покарання у виді конфіскації майна за злочин, передбачений ч. 3 ст. 212 КК, призначено всупереч вимогам ч. 2 ст. 59 КК, оскільки орган досудового слідства і суд у справі не встановили, що цей злочин Л. вчинив з корисливих мотивів. Захисник також вважає, що дії Л. щодо підроблення офіційних документів слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 366 КК, а не за ч. 2 ст. 366 цього Кодексу, через те що ці дії тяжких наслідків не спричинили. На думку захисника, у справі щодо Л. касаційний суд допустив неоднакове застосування судом ч. 2 ст. 59 і ст. 366 КК, внаслідок чого було ухвалено різні за змістом судові рішення щодо подібних суспільно небезпечних діянь.

На обґрунтування заяви він надав копії ухвал колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 30 жовтня 2008 р. та 15 травня 2007 р. Зокрема, ухвалою від 30 жовтня 2008 р. із судових рішень у справі щодо В. виключено рішення про призначення В. додаткового покарання у виді конфіскації майна з підстав невстановлення органами слідства і судом корисливого мотиву при ухиленні від сплати податків в особливо великих розмірах та перекваліфіковано його дії з ч. 2 ст. 366 на ч. 1 ст. 366 КК, оскільки наслідки, що виявились у несплаті податків в особливо великих розмірах, настали не в результаті службового підроблення, вчиненого засудженим, а внаслідок ненадходження цих коштів до бюджету.

Заслухавши суддю-доповідача, заступника Генерального прокурора України, який частко-

во підтримав доводи заяви захисника про перегляд винесеної у справі щодо Л. ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10 травня 2011 р., перевібивши матеріали справи, обговоривши викладені в заяві доводи та наукові висновки членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді України, Верховний Суд України дійшов висновку, що заява підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

У ст. 51 і 52 КК установлено, що одним із додаткових покарань, яке може бути застосовано до осіб, визнаних винними у вчиненні злочинів, є конфіскація майна.

Відповідно до ст. 59 КК покарання у виді конфіскації майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК.

Користю (корисливими спонуканнями, корисливим мотивом) у чинному законодавстві про кримінальну відповідальність розуміється бажання винного одержати внаслідок вчинення злочину матеріальні блага для себе чи інших осіб, одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат, досягти іншої матеріальної вигоди.

У ч. 3 ст. 212 КК, за якою засуджено Л., визначена кримінальна відповідальність за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять до системи оподаткування, введених у встановленому законом порядку, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності або особою, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана їх сплачувати, якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах. Санкцією цієї статті передбачено обов'язкове застосування до винної особи конфіскації майна.

У кримінальній справі суди першої та апеляційної інстанцій установили, що Л. під час досудового слідства і в судовому засіданні послідовно стверджував, що мав умисел на ухилення від сплати податків з метою власного збагачення, при цьому передбачав невідворотність заподіяння майнової шкоди державі у формі ненадходження до бюджету сум податків.

У судовому засіданні Л. визнав свою вину в цьому злочині в обсязі пред'явленого обвинувачення, не оспорював установлені органами досудового слідства фактичні обставини, зокрема корисливого мотиву та ухилення від сплати податків в особливо великих розмірах, і суд відповідно до положень ч. 3 ст. 299 КПК, з'ясувавши думку всіх учасників процесу, в тому числі Л., визнав недоцільним дослідження доказів щодо тих фактичних обставин, які ніхто не оспорював.

З огляду на зазначене суд касаційної інстанції, розглянувши справу щодо Л., обґрунтовано погодився з висновком апеляційного суду про те, що вчинення засудженим умисного ухилення від сплати податків було зумовлено корисливим мотивом. Таке рішення не суперечить вимогам ч. 2 ст. 59 КК.

Посилання захисника на ухвалу колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 15 травня 2007 р. щодо Ф. як на різні за змістом судові рішення, в яких має місце неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону, є безпідставним, оскільки цією ухвалою судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасовано, а справу направлено на нове розслідування, у зв'язку з чим немає підстав вважати, що суд касаційної інстанції неправильно застосував кримінальний закон.

Перегляд судових рішень у кримінальних справах, у тому числі і з мотивів порушення судом вимог кримінально-процесуального закону та невідповідності викладених у судових рішеннях щодо Л. висновків суду фактичним обставинам, про що йдеться у заяві захисника, не є підставою для перегляду судових рішень Верховним Судом України.

Водночас касаційний суд у справі щодо Л. та В. неоднаково застосував норми кримінального закону, які встановлюють відповідальність за службове підроблення, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень.

Як установили суди, і Л., і В. вчинили службове підроблення, що спричинило тяжкі наслідки.

Розглядаючи справу щодо В., касаційний суд дійшов висновку, що підроблення засудженим офіційних документів було способом ухилення від сплати податків, а наслідки, що виявились у несплаті податків в особливо великих розмірах, настали не в результаті службового підроблення, а внаслідок ненадходження цих коштів до бюджету.

Щодо Л. касаційний суд прийняв протилежне рішення — він визнав, що вчинення засудженим

саме службового підроблення потягло настання тяжких наслідків, які виявились у несплаті ним ПДВ загальною сумою 3 млн 454 тис. 379 грн.

Таким чином, суд касаційної інстанції в різних справах неоднаково застосував кримінальний закон, у результаті чого було ухвалено різні за змістом судові рішення щодо подібних суспільно небезпечних діянь.

Верховний Суд України вважає, що касаційний суд правильно розглянув справу щодо В.

Як установив касаційний суд у цій справі, наслідки, що виявились у несплаті засудженим податків на суму 2 млн 350 тис. 145 грн, настали не в результаті підроблення ним офіційних документів, а внаслідок ненадходження цих коштів до бюджету.

У ч. 2 ст. 366 КК сформульовано положення про матеріальний склад злочину, при вчиненні якого службове підроблення заподіює тяжкі наслідки.

Для інкримінування особі спричинення (заподіяння) її діями певних наслідків необхідна наявність прямого, безпосереднього, а не опосередкованого, причинного зв'язку між її діями і певними наслідками.

Щоб поставити у провину особі спричинення тяжких наслідків, визначення яких дається у п. 4 примітки до ст. 364 КК, у такий спосіб, як вчинення службового підроблення, необхідно встановити, чи такі наслідки перебували у безпосередньому причинному зв'язку саме з діями, зазначеними у диспозиції ч. 1 ст. 366 КК.

Ці положення закону касаційний суд при розгляді справи щодо Л. не врахував, унаслідок чого ухвалив помилкове рішення, визнавши, що тяжкі наслідки, які виявились у несплаті податків в особливо великих розмірах, безпосередньо було спричинено в результаті підроблення засудженим офіційних документів.

Ураховуючи зазначене, Верховний Суд України дійшов висновку, що ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10 травня 2011 р. підлягає скасуванню, а справа — направленню на новий касаційний розгляд.

На підставі викладеного та керуючись статтями 400²¹, 400²² КПК, Верховний Суд України постановив рішення про скасування ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10 травня 2011 р. щодо Л. та направлення справи на новий касаційний розгляд до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

У разі невизнання кредитором права поручителя, передбаченого ч. 1 ст. 559 ЦК України, на припинення зобов'язання за договором поруки таке право підлягає захисту судом за позовом поручителя шляхом визнання його права на підставі п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК України.

При цьому звернення особи до суду з позовом про визнання поруки такою, що припинена, на підставі ч. 1 ст. 559 цього Кодексу не є необхідним, проте такі вимоги можуть розглядатися судом, якщо відповідний спір виникне.

Внесення без згоди поручителя змін до кредитного договору про зміну зобов'язання, забезпеченого порукою, зокрема збільшення процентної ставки, що призвело до збільшення обсягу відповідальності як боржника, так і поручителя, є підставою для визнання поруки такою, що припинена

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 21 травня 2012 р.

(в и т я з)

У липні 2010 р. відкрите акціонерне товариство Банк «Траст» (далі — ВАТ Банк «Траст»), правонаступником якого є публічне акціонерне товариство Банк «Траст» (далі — ПАТ Банк «Траст»), звернулося до суду з позовом до З. та П. про стягнення заборгованості за кредитними договорами.

Позивач зазначив, що 22 травня 2008 р. та 2 вересня 2008 р. між ВАТ Банк «Траст» і З. укладено кредитні договори, за умовами яких банк надав З. кредити в розмірі 10 тис. доларів США, 6 тис. доларів США та 5 тис. доларів США зі сплатою 21,5 % річних, а З. зобов'язалася повернути кредити і сплатити проценти у строк та на умовах, установлених в указаних договорах згідно з графіком повернення кредиту, зазначеним у додатках № 1 до договорів.

З метою забезпечення виконання зобов'язань за цими кредитними договорами 2 вересня 2008 р. між ним та П. укладено договори поруки, за умовами яких П. поручився перед банком за виконання З. своїх обов'язків.

Пославшись на те, що З. своїх зобов'язань за кредитними договорами не виконує, позивач просив стягнути заборгованість за цими договорами солідарно із З. і П.

У листопаді 2010 р. П. звернувся до суду з позовом до ВАТ Банк «Траст» про визнання поруки такою, що припинена.

Позивач зазначив, що 2 вересня 2008 р. між ВАТ Банк «Траст» і З. укладено кредитні договори, за умовами яких банк надав З. кредити в розмірі 6 тис. доларів США та 5 тис. доларів США зі сплатою 21,5 % річних, а З. зобов'язалася повер-

нути кредити й сплатити проценти в строк і на умовах, установлених цими договорами згідно з графіком повернення кредиту, зазначеним у додатках № 1 до договорів.

З метою забезпечення виконання зобов'язань за цими кредитними договорами 2 вересня 2008 р. між ним та ВАТ Банк «Траст» було укладено договори поруки, за умовами яких він поручився перед банком за виконання З. своїх обов'язків.

22 жовтня 2009 р. додатки № 1 до кредитних договорів викладено в новій редакції, згідно з якою змінено графік погашення кредиту та встановлено реальні процентні ставки в розмірі 26,32 % і 26,43 %, унаслідок чого збільшився розмір щомісячних платежів і загальної суми боргу.

Пославшись на те, що на зміни забезпечених порукою зобов'язань, якими збільшено обсяг відповідальності боржника, а отже і його відповідальності, він згоди не давав, П. просив визнати поруку такою, що припинена.

Печерський районний суд м. Києва рішенням від 3 лютого 2011 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 17 травня 2011 р., позовні вимоги ПАТ Банк «Траст» задовольнив частково: постановив стягнути із З. на користь ПАТ Банк «Траст» 256 тис. 111 грн заборгованості за кредитними договорами, у задоволенні решти позовних вимог ПАТ Банк «Траст» відмовив; позовні вимоги П. задовольнив: визнав поруку за договорами поруки від 2 вересня 2008 р. такою, що припинена; стягнув із З. на користь ПАТ Банк «Траст» 1 тис. 700 грн судового збору та 120 грн витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи; стягнув із ПАТ Банк «Траст»

на користь П. 869 грн судового збору та 120 грн витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи.

Ухвалою судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29 червня 2011 р. у відкритті касаційного провадження відмовлено з підстав, передбачених п. 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК.

У заяві про перегляд рішення суду касаційної інстанції ПАТ Банк «Траст» просило скасувати зазначену ухвалу та направити справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції, посилаючись на неоднакове застосування судами касаційної інстанції ст. 16, ч. 1 ст. 559 ЦК, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

На обґрунтування заяви надано рішення колегії суддів Верховного Суду України від 1 грудня 2010 р. та постанову Вищого господарського суду України від 29 листопада 2007 р., в яких, на думку заявника, по-іншому застосовано зазначені правові норми.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 28 листопада 2011 р. поновила ПАТ Банк «Траст» строк для подання заяви про перегляд Верховним Судом України судового рішення; допустила цивільну справу за позовом ВАТ Банк «Траст» до З., П. про стягнення заборгованості за кредитними договорами та за позовом П. до ВАТ Банк «Траст», третя особа — З., про визнання поруки такою, що припинена, до провадження Верховного Суду України в порядку гл. 3 розд. V ЦПК.

Заслухавши суддю-доповідача, перевіrivши за матеріалами справи наведені в заяві ПАТ Банк «Траст» доводи, Верховний Суд України дійшов висновку, що заява не підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК заява про перегляд судових рішень у цивільних справах може бути подана з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Суди встановили, що 2 вересня 2008 р. між ВАТ Банк «Траст» і З. укладено кредитні договори, за умовами яких банк надав З. кредити в розмірі 6 тис. доларів США та 5 тис. доларів США зі сплатою 21,5 % річних, а З. зобов'язалася повернути кредити та сплатити проценти в строк і на умовах, установлених цими договорами згідно з

графіком повернення кредиту, зазначеним у додатках № 1 до договорів.

З метою забезпечення виконання зобов'язань за цими кредитними договорами 2 вересня 2008 р. між ВАТ Банк «Траст» і П. було укладено договори поруки, за умовами яких П. поручився перед банком за виконання З. своїх зобов'язань.

22 жовтня 2009 р. додатки № 1 до кредитних договорів викладено в новій редакції, згідно з якою змінено графік погашення кредиту та встановлено реальні процентні ставки в розмірі 26,32 % та 26,43 %, унаслідок чого збільшився розмір щомісячних платежів і загальної суми боргу.

Задовольняючи позовні вимоги П. про визнання поруки такою, що припинена, суд першої інстанції, з висновками якого погодились апеляційний і касаційний суди, виходив із того, що внаслідок внесення змін до кредитних договорів без згоди поручителя відбулося збільшення обсягу відповідальності останнього, що відповідно до вимог ч. 1 ст. 559 ЦК є підставою для припинення поруки, та дійшов висновку про те, що обраний П. спосіб захисту свого порушеного права відповідає вимогам ст. 16 ЦК.

Разом з тим у наданих як приклад неоднакового застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права судових рішеннях містяться висновки про те, що ні законом, ні договором поруки не передбачений такий спосіб захисту цивільних прав та інтересів судом, як визнання договору поруки припиненим; припинення поруки закон пов'язує зі зміною зобов'язання, забезпеченого порукою, а не зміною будь-яких умов кредитного договору.

Отже, виявлено неоднакове застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, а саме: ст. 16 ЦК, ч. 1 ст. 559 ЦК.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні судами касаційної інстанції зазначених норм матеріального права, Верховний Суд України керується таким.

Відповідно до ст. 3 ЦПК кожна особа має право в порядку, установленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів.

Захист цивільних прав — це передбачені законом способи охорони цивільних прав у разі їх порушення чи реальної небезпеки такого порушення.

Особа, права якої порушено, може скористатися не будь-яким, а конкретним способом захисту свого права. Під способами захисту

суб'єктивних цивільних прав розуміють закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких проводиться поновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав та вплив на порушника.

Загальний перелік таких способів захисту цивільних прав та інтересів визначений у ст. 16 ЦК.

Звертаючись до суду з позовом за захистом, П. поспався на невизнання банком його права, передбаченого ч. 1 ст. 559 ЦК, на припинення поруки у зв'язку зі зміною зобов'язання без його згоди, внаслідок чого збільшився обсяг його відповідальності.

Згідно з п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК одним зі способів захисту цивільних прав та інтересів є визнання права, що рівною мірою означає як наявність права, так і його відсутність або її відсутність обов'язків.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом (ч. 3 ст. 16 ЦК).

Відповідно до ч. 1 ст. 559 ЦК порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

Зі змісту зазначеної норми вбачається, що до припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання, які призвели або можуть призвести до збільшення обсягу відповідальності поручителя. Таке збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає в разі підвищення розміру процентів; відстрочення виконання, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються проценти за користування чужими грошовими коштами; установлення (збільшення розміру) неустойки тощо.

Відповідно до положення ч. 1 ст. 559 ЦК припинення поруки у разі зміни основного зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, презюмується.

Таким чином, звернення особи до суду з позовом про визнання поруки такою, що припинена, на підставі ч. 1 ст. 559 ЦК не є необхідним, проте

такі вимоги можуть розглядатися судом у разі наявності відповідного спору.

При цьому внесення змін до кредитного договору про зміну зобов'язання, забезпеченого порукою, зокрема збільшення процентної ставки без згоди поручителя, є підставою для визнання поруки такою, що припинена.

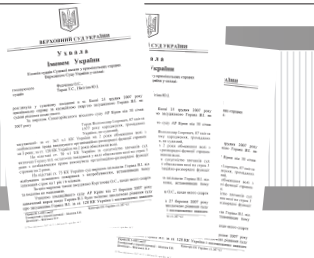
Отже, виходячи із загальних засад цивільного законодавства та судочинства, права особи на захист у суді порушених або невизнаних прав, рівності процесуальних прав і обов'язків сторін (статті 3, 12—15, 20 ЦК) слід дійти висновку про те, що в разі невизнання кредитором права поручителя, передбаченого ч. 1 ст. 559 ЦК, на припинення зобов'язання за договором поруки таке право підлягає захисту судом за позовом поручителя шляхом визнання його права на підставі п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК.

У справі, рішення суду касаційної інстанції в якій переглядається, установивши, що внесення змін до кредитних договорів про зміну зобов'язання, забезпеченого порукою, без згоди поручителя, а саме: зміна графіка погашення кредиту та встановлення реальної процентної ставки за користування кредитом, призвело до збільшення обсягу відповідальності поручителя, та застосувавши норми ст. 16, ч. 1 ст. 559 ЦК, суд першої інстанції, з висновками якого погодились апеляційний і касаційний суди, дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для задоволення позовних вимог про визнання поруки такою, що припинена.

Зазначені висновки відповідають установленним обставинам справи та нормам матеріального права, а доводи заяви ПАТ Банк «Траст» цих висновків не спростовують.

За таких обставин підстав для скасування ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29 червня 2011 р. немає.

Керуючись статтями 355, 360³, 360⁵ ЦПК, Верховний Суд України у задоволенні заяви ПАТ Банк «Траст» про перегляд Верховним Судом України ухвали судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29 червня 2011 р. відмовив.

Судова практика розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення¹

Виникнення особистих і майнових прав громадян, їх зміну і припинення закон завжди пов'язує з настанням чи зміною певних обставин, тобто з юридичними фактами. У більшості випадків вони підтверджуються різними свідченнями, довідками та іншими документами, що видаються громадянам в адміністративному порядку. Проте не завжди заінтересована особа має можливість довести документально, що той чи інший факт мав місце (неможливість поновлення втраченого документа або виправлення наявних у ньому помилок тощо). Тому в певних випадках допускається судовий порядок встановлення фактів, що мають юридичне значення.

Справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються у цивільному процесі в порядку окремого провадження. Теорія цивільного процесуального права виходить із того, що окреме провадження є різновидом проваджень цивільного судочинства, в якому, як і в інших провадженнях, здійснюється правосуддя у цивільних справах.

Ще за часів Римської імперії передбачалося, що у зазначених випадках особа може звернутися до судді та довести перед державною офіційною особою, що той або інший факт дійсно мав місце, але документи про такий факт втрачено. Ці факти назвали юридичними, бо лише за їх наявності в особи виникають юридичні права. Такий вид провадження склався історично і застосовується в усіх судових системах світу в тій або іншій інтерпретації².

Так, у Цивільному процесуальному кодексі (далі — ЦПК) УРСР 1929 р. такі справи були закріплені в розд. 23, що мав назву «Встановлення обставин, від яких залежить виникнення публічних прав громадян». У ЦПК УРСР 1963 р.

було виділено окреме провадження, яке регулювалося гл. 33, і перелік справ зазначеної категорії відрізнявся як від попереднього Кодексу, так і від переліку справ, що закріплені у ст. 256 ЦПК України 2004 р.

На відміну від позовного провадження, окремому провадженню притаманні такі ознаки, які характеризують його структурну самостійність та прикладну значущість і які визначаються такою суттєвою ознакою, як безспірність розгляду справ, що віднесені до окремого провадження³. Важливою також є не тільки конкретна мета встановлення факту, а його зв'язок із певним суб'єктивним матеріальним правом.

Метою цього аналізу є вивчення практики застосування судами норм законодавства при розгляді справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, виявлення складних і спірних питань у судовій практиці та законодавстві, надання пропозицій щодо забезпечення правильного та однакового застосування судами норм права. У ході підготовки аналізу вивчено практику розгляду судами цивільних справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, згідно з положеннями ЦПК за 2010 р.

Юрисдикційність справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення

Чинне цивільне процесуальне законодавство відносить до юрисдикції суду справи про встановлення фактів, від яких залежить виникнення, зміна або припинення суб'єктивних прав громадян. Проте не завжди той чи інший факт, що має юридичне значення, може бути підтверджений відповідним документом через його втрату, знищення архівів тощо. Тому закон у певних випадках передбачає судовий порядок встановлення таких фактів.

¹ Витяг із аналізу до друку підготували суддя Верховного Суду України **Н.П. ЛЯЩЕНКО** і науковий консультант управління вивчення та аналізу судової практики, кандидат юридичних наук **З.П. МЕЛЬНИК**.

² Див.: Ясинюк М. Встановлення фактів, що мають юридичне значення // Підприємство, господарство і право. — К., 2008. — № 11. — С. 172.

³ Див.: Васильєв С.В. Гражданский процесс. — Х., 2007. — С. 338—339; Гражданский процесс / Под ред. М.К. Треушников. — М., 2010. — С. 470—472.

Справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, належать до юрисдикції суду за таких умов:

1. Факти, що підлягають встановленню, повинні мати юридичне значення, тобто від них мають залежати виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав громадян.

Для визначення юридичного характеру факту потрібно з'ясувати мету встановлення, оскільки один і той самий факт для певних осіб і для певної мети може мати юридичне значення, а для інших осіб та для іншої мети — ні.

Наприклад, встановлення факту перебування на утриманні для призначення пенсії у зв'язку із втратою годувальника має юридичне значення для непрацездатного члена сім'ї померлого незалежно від часу перебування на його утриманні. А для вітчима і мачухи таке право настане за умови, якщо вони виховували або утримували померлого пасинка чи падчерку не менше п'яти років (статті 37 і 41 Закону від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ «Про пенсійне забезпечення»; далі — Закон № 1788-ХІІ).

2. Встановлення факту не пов'язується з подальшим вирішенням спору про право.

Якщо під час розгляду справи про встановлення факту заінтересованими особами буде заявлений спір про право або суд сам дійде висновку, що у цій справі встановлення факту пов'язане з необхідністю вирішення в судовому порядку спору про право, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює цим особам, що вони вправі подати позов на загальних підставах.

3. Заявник не має іншої можливості одержати чи відновити документ, який посвідчує факт, що має юридичне значення.

Для цього заявник разом із заявою про встановлення факту подає докази на підтвердження того, що до її пред'явлення він звертався до відповідних організацій за одержанням документа, який посвідчував би такий факт, але йому в цьому було відмовлено із зазначенням причин відмови (відсутність архіву, відсутність запису в актах цивільного стану тощо).

4. Чинним законодавством не передбачено іншого позасудового порядку встановлення юридичних фактів.

Перелік юридичних фактів, що підлягають встановленню в судовому порядку, наводиться у ст. 256 ЦПК і не є вичерпним. У судовому порядку можуть бути встановлені й інші факти, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб, якщо законом не передбачено іншого порядку їх

встановлення, зокрема встановлення факту батьківства, володіння будинком на праві власності тощо.

Сторонами у справах окремого провадження є заявники, заінтересовані особи, які є спеціальними суб'єктами цього виду провадження. При визначенні кола заінтересованих осіб у встановленні факту слід враховувати їх юридичний інтерес, а саме:

– тоді, коли факти, що підлягають встановленню, можуть вплинути на їх права та обов'язки;

– якщо це організації та установи, в яких заявник буде реалізовувати рішення про встановлення факту.

Громадяни України, які постійно проживають за межами держави, також мають право звернутися до суду загальної юрисдикції із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 257 ЦПК підсудність таких справ визначається за клопотанням заявника ухвалою судді Верховного Суду України.

Вирішуючи питання про прийняття заяв про встановлення фактів, що мають юридичне значення, судам необхідно враховувати, що ці заяви повинні відповідати як загальним правилам щодо змісту і форми позовної заяви, встановленим ст. 119 ЦПК, так і вимогам щодо її змісту, передбаченим ст. 258 цього Кодексу.

Важливе значення має вимога про обов'язкове зазначення у заяві мети встановлення юридичного факту, оскільки мета дає можливість зробити висновок, чи дійсно цей факт є юридичним і чи тягне він правові наслідки. У заяві необхідно також вказати причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт, та навести докази його існування. З урахуванням зазначеної в заяві мети, суд визначає коло осіб, які можуть бути залучені до участі у справі.

Якщо у заяві не зазначено, який конкретний факт просить встановити заявник, з яких причин неможливо одержати або відновити документ, що посвідчує цей факт, якими доказами він підтверджується, або до заяви не приєднано довідки про неможливість одержання чи відновлення необхідних документів, суддя відповідно до ст. 121 ЦПК постановляє ухвалу, в якій зазначаються підстави для залишення заяви без руху і надає заявникові строк для усунення недоліків. У разі невиконання цих вказівок заява вважається неподаною і повертається заявникові, про що суддя постановляє мотивовану ухвалу.

При вирішенні питання про прийняття заяв про встановлення факту, що має юридичне значення, суддя, окрім перевірки відповідності пода-

ної заяви вимогам закону щодо форми та змісту, зобов'язаний з'ясувати питання про підсудність та юрисдикційність.

Оскільки чинним законодавством передбачено позасудове встановлення певних фактів, що мають юридичне значення, то суддя, приймаючи заяву, повинен перевірити, чи може взагалі ця заява розглядатися в судовому порядку і чи не віднесено її розгляд до повноважень іншого органу.

Якщо за законом заява не підлягає судовому розгляду, суддя мотивованою ухвалою відмовляє у відкритті провадження на підставі ч. 2 ст. 122 ЦПК, а коли справу вже відкрито — закриває провадження в ній.

Наприклад, згідно з рекомендаціями, наданими у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 5 (зі змінами, внесеними постановою Пленуму від 25 травня 1998 р.) «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення», відповідно до Закону від 28 лютого 1991 р. № 796-ХІІ «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (далі — Закон № 796-ХІІ) і затвердженого на підставі цього Закону постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 1992 р. № 501 Порядку видачі посвідчень особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, посвідчення учасникам ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС може видаватися на підставі рішення суду про встановлення факту безпосередньої участі в будь-яких роботах за певний період (визначений законодавством), пов'язаних з усуненням самої аварії, її наслідків у зоні відчуження, у тому числі в проведенні евакуації людей і майна з цієї зони, а також у роботах на діючих пунктах санітарної обробки людей і дезактивації техніки. Інші питання щодо визначення статусу осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, вирішуються на підставі відповідних документів, а спірні питання — комісіями при виконкомах Київської і Житомирської обласних Рад народних депутатів і при Міністерстві у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Так, Кам'янсько-Дніпровський районний суд Запорізької області рішенням від 16 листопада 2010 р. заяву Б., заінтересовані особи — управління праці та соціального захисту населення Кам'янсько-Дніпровської районної державної адміністрації Запорізької області, управління праці та соціального захисту населення Коростенської міської ради Житомирської області, про встановлення факту постійного проживання станом на

26 квітня 1986 р. у м. Коростені Житомирської області на території військової частини № 44124 Міністерства оборони СРСР задовольнив.

Апеляційний суд Запорізької області за наслідками розгляду апеляційної скарги управління праці та соціального захисту населення Коростенської міської ради Житомирської області ухвалою від 17 лютого 2011 р. це рішення скасував, заяву Б. залишив без розгляду. В ухвалі суду зазначено, що умови визначення осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, передбачені ст. 11 Закону № 796-ХІІ, тобто чинним законодавством встановлено певний позасудовий порядок вирішення такого питання, який заявник не використав. Крім того, з матеріалів справи вбачається, що фактично між заявником і заінтересованими особами існує спір про право на пільги як учасника ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Тобто справи про встановлення фактів участі у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, а також статусу ліквідатора не підлягають розгляду у порядку цивільного судочинства.

Також не можуть бути встановлені в судовому порядку факти щодо:

- 1) трудового стажу (для призначення пенсій та допомоги по тимчасовій непрацездатності, нарахування надбавок та інших пільг);
- 2) причин та ступеня втрати працездатності;
- 3) групи інвалідності та часу її настання;
- 4) проходження дійсної військової служби;
- 5) участі у бойових діях, перебування на фронті, у партизанських загонах;
- 6) одержання поранення, контузії в боях при захисті України, СРСР чи при виконанні інших обов'язків військової служби;
- 7) визнання ветераном чи інвалідом Великої Вітчизняної війни;
- 8) віку фізичної особи;
- 9) закінчення учбового закладу й одержання відповідної освіти;
- 10) усиновлення після смерті усиновленого чи усиновителя, якщо за життя після 1926 р. воно не було належним чином оформлене;
- 11) належності до певної національності;
- 12) належності особі паспорта, військового квитка, квитка про членство в об'єднанні громадян, а також свідоцтв, які видаються органами реєстрації актів цивільного стану;
- 13) тотожності осіб, а також імені, по батькові та прізвища осіб, по-різному записаних у документах;
- 14) одержання урядових нагород;
- 15) розкуркулювання та адміністративного виселення громадян;

16) про встановлення належності до ветеранів та інвалідів війни;

17) про встановлення факту винесення вироку або постановлення рішення суду щодо відповідної особи;

18) набуття громадянства України громадянином іншої держави.

Слід звертати увагу на цей перелік, оскільки велику кількість справ про встановлення зазначених фактів суди задовольняють.

Встановлення факту родинних відносин між фізичними особами

Факт родинних відносин між фізичними особами (п. 1 ч. 1 ст. 256 ЦПК) встановлюється у судовому порядку, коли цей факт безпосередньо породжує юридичні наслідки для заявника: право на спадщину, право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника, одержання компенсації тощо.

Заявниками у справі про встановлення факту родинних відносин можуть бути:

– спадкоємці померлої особи, які мають право на спадщину як за законом, так і за заповітом і для яких у зв'язку із встановленням факту родинних відносин мають настати певні юридичні наслідки;

– особи, які мають право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника і яким органи пенсійного фонду відмовили в її призначенні через відсутність доказів, що підтверджують родинні відносини;

– інші особи, якщо встановлення такого факту тягне виникнення юридичних наслідків для цих осіб;

– прокурор у порядку статей 45, 46 ЦПК відповідно до ст. 36¹ Закону від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ «Про прокуратуру» також має право звернутися до суду із заявою про встановлення факту родинних відносин для осіб, інтереси яких він представляє за законом.

Водночас справи про встановлення факту родинних відносин із метою одержання спадщини не можуть розглядатися судами, якщо заявник відповідно до ст. 1224 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) усунутий від спадщини.

Заінтересовані особи беруть участь у справах цієї категорії з метою захисту своїх інтересів або інтересів держави. Заінтересованими особами у справах про встановлення факту родинних відносин залежно від мети встановлення цього факту можуть бути й інші особи, які мають право на спадщину (брати, сестри, онуки, особи, на користь яких складено заповіт, усиновлені, терито-

ріальна громада за відсутності інших спадкоємців за законом і заповітом).

До заяви про встановлення факту родинних відносин, в якій зазначається мета, з якою заявник просить встановити цей факт, можуть додаватися такі документи та докази:

1) докази, які підтверджують наявність цього юридичного факту (акти, анкети, автобіографії, листівки, сімейні фотографії, листи ділового та особистого характеру, особові справи, рішення судів, ордери на вселення, обмінні ордери, погосподарські книги, виписки з домових книг та інші документи, які у собі містять відомості про родинні відносини осіб);

2) довідки органів реєстрації актів цивільного стану (далі — РАЦС) про неможливість поновлення втрачених записів, внесення змін і доповнень, виправлень у записи актів цивільного стану;

3) пояснення свідків, яким достовірно відомо про взаємовідносини померлого із заявником.

Цей перелік не є вичерпним.

Водночас рішення суду про встановлення родинних відносин не може бути підставою для внесення виправлень, змін чи доповнень в актовий запис, видачі заявнику нового паспорта.

Аналіз вивчених справ свідчить про те, що суди, вирішуючи справи про встановлення факту родинних відносин, допускають помилки. У справах щодо оформлення права на спадщину не витребувають відомостей про смерть спадкодавця, щодо відкриття спадкової справи нотаріальною конторою, не перевіряють кола спадкоємців, які повинні були б бути заінтересованими особами у справі, наявність заповіту, право особи на обов'язкову частку.

Так, Євпаторійський міський суд АР Крим рішенням від 24 вересня 2009 р. заяву І.Д.В., заінтересована особа — Чорноморська селищна рада, про встановлення факту, що має юридичне значення, а саме: І.А.Є., який помер у 1995 р. у смт Чорноморське Чорноморського району, є батьком І.Д.В., 1966 р. н., задовольнив.

Суд першої інстанції, задовольняючи у порядку окремого провадження заяву І.Д.В., виходив із того, що при розгляді справи факт родинних відносин заявника з І.А.Є. як батька та рідного сина доведений і встановлення такого факту необхідно заявникові для оформлення спадкових прав.

Проте колегія суддів Апеляційного суду АР Крим не погодилася з цим судовим рішенням, зазначивши таке.

Якщо виникнення права на спадкування залежить від доведення певних фактів, то особа

може звернутися до суду із заявою про встановлення цих фактів, що у разі відсутності спору розглядається за правилами окремого провадження. Якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження з'ясується, що має місце спір про право, суд на підставі ч. 6 ст. 235 ЦПК залишає заяву без розгляду і роз'яснює заявникові, що він має право звернутися до суду з позовом на загальних підставах.

У зв'язку із цим Апеляційний суд АР Крим ухвалою від 11 березня 2010 р. зазначене рішення суду першої інстанції скасував, заяву І.Д.В. залишив без розгляду та роз'яснив заявнику, що він має право подати позов на загальних підставах.

Дружина чи чоловік також мають право на спадкування у разі смерті одного з подружжя, однак такі члени сім'ї не перебувають у кровному спорідненні. Встановлення факту родинних відносин між такими особами чинним законодавством не передбачено, для них може мати правове значення встановлення факту реєстрації шлюбу чи факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу у відповідних випадках.

Проте суди, зокрема Херсонської області, задовольняли заяви про встановлення родинних відносин між подружжями. Такі рішення ухвалили Великопетиський районний суд від 23 квітня 2010 р. у справі № 2о-20/2010 р. за заявою К.; від 1 липня 2010 р. за заявою П. та інші суди області.

Суд не має права відмовити у розгляді заяви про встановлення факту родинних відносин з тих мотивів, що заявник може вирішити це питання шляхом встановлення неправильності запису в актах цивільного стану. Право вибору належить заявнику.

Встановлення факту перебування фізичної особи на утриманні

На підставі п. 2 ч. 1 ст. 256 ЦПК може бути встановлено факт перебування фізичної особи на утриманні померлого, що має значення для одержання свідоцтва про право на спадщину, призначення пенсії чи відшкодування шкоди за умови, що утримання було повним або допомога, яка надавалась утриманцю, була постійним і основним джерелом засобів до існування навіть коли утриманець (заявник) мав заробіток, одержував пенсію, стипендію тощо.

Повне утримання означає відсутність у члена сім'ї інших джерел доходів, окрім допомоги померлого. Якщо, крім допомоги, що надавалась померлим, особа мала інші джерела доходів, то слід встановити, чи була допомога годувальника постійним і основним джерелом засобів до існування.

Постійний характер допомоги означає, що вона була не одноразовою, а надавалась систематично, протягом певного періоду часу, і що померлий взяв на себе обов'язок щодо утримання цього члена сім'ї. Основне значення допомоги слід з'ясувати шляхом порівняння розміру допомоги з боку померлого та інших доходів. Вирішення питання залежить від співвідношення розмірів допомоги та інших одержуваних доходів.

Утримання може полягати у систематичній грошовій допомозі у вигляді грошових переказів, продуктових чи речових посилок тощо. Ні отримання непрацевдатною особою пенсії, ні її окреме проживання від спадкодавця не можуть бути перешкодою для визнання факту перебування на утриманні.

У тому разі, коли спадкодавець виплачує особі гроші як зарплату за виконану роботу, надання послуг, така особа не може вважатися такою, що перебуває у платника на утриманні. Якщо особа, яка мала право бути на утриманні у спадкодавця, фактично цим правом не скористалася, вона втрачає право на спадщину як утриманець.

Суб'єктами звернення до суду із заявами про встановлення факту перебування особи на утриманні можуть бути фізичні особи, в яких на підставі чинного законодавства у разі встановлення факту виникає відповідне право, чи їх представники.

Цей факт може бути встановлений судом у разі відсутності документа про його підтвердження, виданого органами виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства, виконкомми сільських і селищних рад, іншими організаціями, чи в разі відмови у його видачі та при одержанні документа, що не підтверджує факт перебування громадянина на утриманні. Видана відповідним органом довідка про те, що за його даними особа не перебувала на утриманні померлого, не виключає можливості встановлення в судовому порядку факту перебування на утриманні.

До заяви про встановлення факту перебування фізичної особи на утриманні, в якій зазначається мета цього встановлення, можуть надаватися:

- 1) докази, що підтверджують факт перебування заявника на утриманні особи, яка померла (документи, акти, листи ділового й особистого характеру);
- 2) докази, які встановлюють, що надані заявнику матеріальні засоби є основним і постійним джерелом його існування (корінці поштових переказів, квитанції та інші документи, що свідчать про одержання заявником грошей або іншої допомоги від годувальника);

3) довідка із ЖЕКу або сільської ради про те, що заявник звертався до них за одержанням документа про перебування на утриманні померлого, однак йому в цьому було відмовлено через відсутність відомостей про утримання або на тій підставі, що заявник не був на утриманні;

4) документи, які свідчать про те, що заявник є членом сім'ї померлого (крім спадкування за ч. 2 ст. 1265 ЦК утриманцю не потрібно доводити, що він є членом сім'ї померлого) — копія свідоцтва про шлюб, народження, усиновлення тощо;

5) документи, які встановлюють, що заявник був неповнолітньою або непрацездатною особою, не був членом сім'ї спадкодавця, але перебував на утриманні останнього не менше п'яти років та одержував від нього матеріальну допомогу, що була єдиним джерелом засобів до існування (копія свідоцтва про народження, довідка про інвалідність, інші письмові докази);

6) копія свідоцтва про смерть годувальника.

Аналіз судової практики свідчить про те, що, розглядаючи справи цієї категорії, суди не враховували те, що факт перебування на утриманні не завжди тягне певні наслідки.

Право на пенсію у разі втрати годувальника мають непрацездатні члени сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні (ч. 1 ст. 37 Закону № 1788-ХІІ).

Наприклад, у справі за заявою К.Л., заінтересована особа — Управління Пенсійного фонду України у м. Вугледарі Донецької області, про встановлення факту перебування на утриманні заявниці посилалася на те, що з 1987 р. перебувала у шлюбі з К.Г., 1951 р. н. До його смерті, тобто до 2 квітня 2004 р., вона перебувала на його утриманні. Встановлення цього факту їй потрібно для отримання пенсії у зв'язку із втратою годувальника. Вугледарський міський суд Донецької області рішенням від 14 червня 2010 р. встановив факт перебування К.Л. на утриманні К.Г., померлого 2 квітня 2004 р.

В установленому законом порядку це рішення не оскаржувалося.

З матеріалів справи вбачається, що на момент смерті чоловіка заявниці, яка народилася у 1953 р., виповнилося лише 51 рік. Ні за станом здоров'я, ні за віком вона не є непрацездатною. Проте суд не з'ясував, чи породжує встановлення цього факту виникнення права на пенсію у зв'язку із втратою годувальника.

У судів виникають питання та труднощі, зокрема, щодо розуміння того, хто є непрацездатними членами сім'ї померлого годувальника, та тлумачення ст. 36 Закону від 9 липня 2003 р.

№ 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (далі — Закон № 1058-IV).

Відповідно до частин 1, 2 ст. 36 зазначеного Закону пенсія у зв'язку із втратою годувальника призначається **непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника**, які були на його утриманні, за наявності у годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по інвалідності, а в разі смерті пенсіонера або осіб, зазначених у ч. 2 ст. 32 цього Закону, — незалежно від тривалості страхового стажу. До того ж дітям пенсія у зв'язку із втратою годувальника призначається незалежно від того, чи були вони на його утриманні.

Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, мають право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника, якщо втратили джерело засобів до існування.

Непрацездатними членами сім'ї вважаються:

1) чоловік (дружина), батько, мати, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку, передбаченого ст. 26 цього Закону;

2) діти (у тому числі діти, які народилися до спливу 10 місяців з дня смерті годувальника) померлого годувальника, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років;

3) чоловік (дружина), а в разі їх відсутності — один із батьків або брат чи сестра, дід чи баба померлого годувальника незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) восьми років.

Ті ж самі положення зазначені у статтях 37, 40, 41 Закону № 1788-ХІІ.

Із наведених норм Закону випливає, що право на отримання пенсії у зв'язку із втратою годувальника мають особи, які на день його смерті були непрацездатними. Усі правила цього Закону, що стосуються сімей померлих, відповідно, поширюються (оскільки інше не обумовлено) і на сім'ї безвісно відсутніх, якщо безвісна відсутність годувальника засвідчена у встановленому порядку.

На практиці суди по-різному тлумачать зазначені норми цього Закону, що призводить до неоднакового розгляду справ про встановлення фактів перебування на утриманні.

Крім загальних положень Закону, зазначених вище, при вирішенні заяв про встановлення факту перебування на утриманні необхідно враховувати, що:

1) батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, також мають право на

пенсію, якщо згодом втратили джерело засобів до існування. Вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти мають право на пенсію в разі втрати годувальника до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23-річного віку;

2) з метою оформлення права на спадщину необхідно, щоб утриманець був неповнолітньою або непрацездатною особою, яка не була членом сім'ї спадкодавця та перебувала на його утриманні не менше п'яти років (ч. 2 ст. 1265 ЦК);

3) при відшкодуванні шкоди в разі втрати годувальника не має значення, чи перебував непрацездатний утриманець у родинних чи шлюбних відносинах із годувальником (статті 1200, 1205, 1207 ЦК).

Для ухвалення позитивного рішення у справі за заявами цієї категорії суд першої інстанції має встановити, чи може особа, яка звернулася до суду, мати відповідні правові наслідки, на які вона розраховує, чи правильно вона зазначила заінтересовану особу в справі. Суд відповідно до ст. 235 ЦПК повинен дати належну оцінку наданим доказам, згідно з якими встановити факт того, що матеріальна допомога годувальника була для заявника основним джерелом засобів до існування.

Суди першої інстанції не завжди дотримуються таких положень.

Встановлення факту каліцтва, якщо це потрібно для призначення пенсії або для одержання допомоги по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 256 ЦПК суд вправі розглядати справи про встановлення факту каліцтва, якщо це потрібно для призначення пенсії або одержання допомоги по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню.

У порівнянні з ЦПК 1963 р. чинний ЦПК передбачає можливість встановлення як факту каліцтва на виробництві, так і факту каліцтва, не пов'язаного з роботою. Проте у п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 5 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» (далі — постанова Пленуму № 5) зазначено, що при застосуванні цього положення закону, яким передбачено встановлення каліцтва на виробництві, або у зв'язку з виконанням державних чи громадських обов'язків, якщо це необхідно для призначення пенсії або одержання допомоги

по соціальному страхуванню, судам слід мати на увазі, що з дня введення в дію Закону від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII «Про охорону праці» (далі — Закон № 2694-XII), а саме 24 листопада 1992 р. справи про встановлення таких фактів не розглядаються в порядку окремого провадження.

Тобто цим Законом передбачено, що питання, пов'язані зі встановленням факту каліцтва на виробництві, у разі виникнення з цього приводу спору, а також, якщо при каліцтві у зв'язку з виконанням державних чи громадських обов'язків пенсія призначається особам, які внаслідок цього стали інвалідами, вирішуються в порядку, встановленому для розгляду трудових спорів, тобто в позовному провадженні.

Так, Бахчисарайський районний суд АР Крим рішенням від 5 листопада 2009 р. частково задовольнив заяву К. про встановлення факту, що має юридичне значення. Суд встановив факт того, що К., 10 червня 1979 р. н., з 26 червня 2007 р. та на момент настання нещасного випадку, який стався 12 вересня 2007 р., працював робочим у ТОВ «Малус Інвест» (далі — ТОВ) і перебував із зазначеним підприємством у трудових відносинах. У задоволенні решти вимог суд відмовив.

Суд першої інстанції, ухвалюючи рішення про задоволення заяви К. у порядку окремого провадження, на підставі даних трудової книжки, договору від 26 червня 2007 р. № 1/06, довідки від 29 жовтня 2007 р. № 02/10. на ім'я К. за підписом директора ТОВ про перебування в трудових відносинах, довідки головного бухгалтера ТОВ про нарахування заробітної плати за період із червня по вересень 2007 р. дійшов висновку про доведеність факту перебування заявника у трудових відносинах із ТОВ на момент настання нещасного випадку.

Однак висновки суду зроблені з порушенням норм процесуального права. Зазначені обставини свідчать про те, що предметом судового розгляду по суті є спір про право заявника на працю на підставі укладення трудового договору і на одержання страхового відшкодування у зв'язку із спричиненням травми під час виконання трудових обов'язків.

Апеляційний суд АР Крим ухвалою від 20 січня 2010 р. скасував рішення районного суду. Заяву К. про встановлення факту, що має юридичне значення, залишив без розгляду. Заінтересованим особам роз'яснив, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

Згідно зі ст. 22 Закону № 2694-XII роботодавець повинен організувати розслідування та вести облік нещасних випадків, професійних за-

хворювань і аварій відповідно до положення, що затверджується Кабінетом Міністрів України за погодженням із всеукраїнськими об'єднаннями профспілок.

За підсумками розслідування нещасного випадку, професійного захворювання або аварії роботодавець складає акт за встановленою формою, один примірник якого він зобов'язаний видати потерпілому або іншій заінтересованій особі не пізніше трьох днів із моменту закінчення розслідування.

У разі відмови роботодавця скласти акт про нещасний випадок чи незгоди потерпілого з його змістом питання вирішуються посадовою особою органу державного нагляду за охороною праці, рішення якого є обов'язковим для роботодавця (частини 3, 4 ст. 22 Закону № 2694-ХІІ; п. 38 Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 111²; з 1 січня 2012 р. діє *постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1232 «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві»*). Рішення посадової особи органу державного нагляду за охороною праці може бути оскаржене у судовому порядку.

Відповідно до ст. 31 Закону № 1058-IV причина, група, час настання інвалідності, строк, на який встановлюється інвалідність, визначаються органом медико-соціальної експертизи згідно із законодавством. Органи Пенсійного фонду України та застрахована особа мають право в установленому законом порядку оскаржити рішення органів медико-соціальної експертизи. Отже, встановлення факту каліцтва, не пов'язаного з роботою, з метою призначення пенсії згідно із зазначеним Законом має встановлюватися разом із вирішенням відповідного спору про право органами Пенсійного фонду України або судом.

Вбачається, що оскільки Закон № 2694-ХІІ зворотної сили не має, у порядку цивільного судочинства за правилами окремого провадження за відсутності спору про право може бути встановлений факт каліцтва, що відбувся до вступу цього Закону в дію, а також коли виключається можливість його підтвердження в іншому порядку, зокрема:

– якщо підтвердження цього факту не можна встановити у позасудовому порядку;

– акт про нещасний випадок або аварію на виробництві, наслідком чого стало каліцтво, не складався і скласти його вже неможливо;

– складений акт про нещасний випадок або аварію на виробництві був знищений і поновити його у позасудовому порядку неможливо;

– втрачено рішення органів медико-соціальної експертизи про встановлення інвалідності та відповідний орган не може з поважних причин його видати повторно;

– якщо при складанні акта допущено помилку, яка перешкоджає визнанню факту нещасного випадку, і виправити її у позасудовому порядку не можна;

– існують перешкоди для встановлення факту нещасного випадку, усунути які у позасудовому порядку не вдалось.

Тобто за загальним правилом питання, пов'язані із встановленням факту каліцтва, коли з приводу цього виникає спір, а також якщо на підставі факту нещасного випадку призначається пенсія особам, які внаслідок цього стали інвалідами, вирішується в порядку, встановленому для трудових спорів. Спори, що виникають із цього приводу, можуть вирішуватись у позасудовому порядку спеціально уповноваженим органом або судом.

У порядку окремого провадження факт каліцтва, якщо це потрібно для призначення пенсії або одержання допомоги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, за відсутності спору про право може бути встановлено, коли виключається можливість його підтвердження в іншому порядку, що унеможливає реалізацію заінтересованими особами належних їм суб'єктивних прав.

Положення щодо встановлення судом фактів каліцтва, які зазначені у п. 3 ст. 256 ЦПК, на сьогодні стосуються лише тих фактів, які мали місце до 24 листопада 1992 р. та можуть бути встановлені в порядку окремого провадження у тому разі, коли виключається можливість їх підтвердження у позасудовому порядку, що повинно бути підтверджено необхідним документом.

Заява про встановлення факту каліцтва може бути подана:

- самим потерпілим;
- членами його сім'ї у випадку втрати годувальника;
- утриманцями загиблого;
- законними представниками неповнолітніх;
- органами опіки та піклування;
- прокурором.

Заінтересованими особами у цих справах можуть бути, якщо заяву подає сам потерпілий, — Фонд соціального страхування від нещасних

випадків на виробництві та професійних захворювань України, а якщо інші особи, — також і управління Фонду соціального захисту населення України чи Пенсійного фонду України. Якщо суд під час прийняття заяви чи в процесі розгляду справи встановить наявність спору щодо відшкодування шкоди чи призначення пенсії, то суддя відмовляє у відкритті провадження, залишає заяву без розгляду та роз'яснює заявнику право на звернення до суду в позовному порядку за вирішенням трудового чи адміністративного спору.

Крім того, слід враховувати, що відповідно до п. 7 ст. 2 Закону від 8 липня 2011 р. № 3674-VI «Про судовий збір» (далі Закон — № 3674-VI) судовий збір не справляється за подання заяви про встановлення каліцтва, якщо це необхідно для призначення пенсії або одержання допомоги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Встановлення фактів реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 256 ЦПК суд вправі розглядати справи про встановлення факту реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення за таких умов:

– якщо відповідний запис в органах РАЦСу не зберігся (відсутність архіву або відповідної книги реєстрації, а також за наявності книги, проте за відсутності запису в ній);

– якщо у поновленні такого запису органи РАЦСу відмовили у встановленому порядку;

– запис може бути поновлено лише на підставі рішення суду про встановлення факту реєстрації події.

Відмова зазначеного органу у поновленні запису підтверджується його письмовим висновком, наявність якого є необхідною умовою прийняття судом заяви про встановлення вказаного факту.

Статтями 18, 19 Закону від 24 грудня 1993 р. № 3807-XII «Про органи реєстрації актів цивільного стану», що діяв до 1 липня 2010 р., було передбачено, що реєстрації підлягають народження, смерть, одруження, розірвання шлюбу, встановлення батьківства, зміни прізвища, імені, по батькові.

Новим Законом від 1 липня 2010 р. № 2398-VI «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» у статтях 12—17 передбачена державна реєстрація народження фізичної особи та її походження, шлюбу, розірвання шлюбу, зміни імені та смерті. *Тобто в зазначених законах перелік*

актів цивільного стану, що підлягають державній реєстрації, є вичерпним. Проте у ст. 49 ЦК зазначено більш широкий перелік актів цивільного стану, що підлягають державній реєстрації, та включено також усиновлення, позбавлення та поновлення батьківських прав.

Із заявою про порушення справи можуть звернутися особи, для яких наявність факту реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення може породжувати юридичні наслідки. Із такою заявою мають право звернутися:

– особи, стосовно яких був здійснений реєстраційний запис, члени їх сім'ї;

– законні представники неповнолітніх та неіждатних;

– спадкоємці померлих.

До заяви про встановлення факту реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення можуть додаватися такі документи та докази:

1) довідка архіву органів РАЦСу, що підтверджує факт втрати у цих органах запису, та висновок районного (міського) відділу (бюро) РАЦСу про відмову в поновленні запису акта цивільного стану.

2) докази, що підтверджують наявність цього юридичного факту (документи, акти, листи ділового та особистого характеру, які містять інформацію про реєстрацію усиновлення, шлюбу, розірвання шлюбу, наприклад: довідку архіву РАЦСу про те, що актовий запис втрачено, довідки церковних архівів та інших установ, які реєстрували шлюб, виписку з паспорта, в яких є відмітка (штамп) про реєстрацію чи розірвання шлюбу, документи ділового характеру (анкети, особові справи), свідоцтва про народження дітей, де батьками зазначені заявники, актові записи про народження дітей, домові книги, показання свідків щодо факту реєстрації шлюбу, інші документи, які містять інформацію про реєстрацію чи розірвання шлюбу).

Із заявою про встановлення факту реєстрації шлюбу може звернутися подружжя або кожен із них. Якщо заяву подано лише одним із подружжя, то другий залучається до участі у справі як заінтересована особа.

Наприклад, Дунаєвецький районний суд Хмельницької області рішенням від 10 березня 2010 р. (справа № 2-5/10) задовольнив заяву Б.А. та встановив факт реєстрації шлюбу між нею та Б.В., який помер 4 червня 2008 р.

Суд встановив, що у свідоцтві про одруження Б.В. та Б.А. допущено помилку в написанні по батькові заявниці, з огляду на це нотаріус відмовив їй у видачі свідоцтва про право на спадщину.

Враховуючи мету встановлення цього факту, суду під час підготовки справи до розгляду потрібно було витребувати від нотаріуса інформацію щодо наявності спадкової справи та можливих спадкоємців після смерті Б.В. У разі виявлення таких залучити до участі у справі як заінтересованих осіб.

У матеріалах справи немає даних щодо неможливості органу, який видав свідоцтво про одруження з неправильним зазначенням по батькові заявниці, виправити цей недолік самостійно. Суд, встановивши факт реєстрації шлюбу, не зазначив у рішенні дати та місця його реєстрації, хоча у справі містяться достовірні дані про це. Крім того, у вступній частині рішення відсутні відомості щодо заінтересованої особи, яка брала участь у розгляді справи.

Вважається, що суд першої інстанції у наведеному вище прикладі справу про встановлення факту реєстрації шлюбу вирішив неправильно, оскільки за наявності збережених записів актів цивільного стану про реєстрацію або розірвання шлюбу цей факт встановлюється у позасудовому порядку. Щодо виправлення помилок в актових записах про реєстрацію шлюбу або розірвання, то ці питання у разі відмови органу РАЦСу внести виправлення слід вирішувати не в адміністративних судах, а в судах загальної юрисдикції, оскільки такий випадок пов'язаний із виконанням органами РАЦСу судового рішення, а не їх владних повноважень.

Встановлення фактів проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 256 ЦПК суд вправі розглядати справи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу за таких умов: має місце спільне проживання чоловіка та жінки однією сім'єю, термін спільного проживання (не менше п'яти років); мета встановлення факту (розподіл спільно набутого майна, спадкування за законом), крім того, важливою складовою є відсутність спору про право.

Із прийняттям Сімейного кодексу України (далі — СК) законодавець закріпив рівні права чоловіка та жінки, які проживають у незареєстрованому шлюбі, зокрема на придбане майно в період цього шлюбу, а в ЦК — право на спадщину. Слід звернути увагу, що оскільки СК набрав чинності з 1 січня 2004 р. і зворотної сили не має, то положення ст. 74 цього Кодексу застосовуються виключно до правовідносин, які виникли після дати набрання ним законної сили.

Дещо інакше законодавець визначився із застосуванням ст. 1264 ЦК, у Перехідних положеннях якого зазначено, що правила кн. 6 цього Кодексу застосовуються також до спадщини, яка відкрилась, але ніким не була прийнята до набрання чинності ЦК.

Водночас слід зазначити, що проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них права першої черги спадкоємців спадкування за законом.

До заяви про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу додаються документи та докази того, що між заявником та іншою особою (померлим) мали місце фактичні шлюбні стосунки (свідоцтва про народження дітей, довідки з місця проживання, свідчення свідків, листи ділового та особистого характеру тощо). Також це можуть бути: свідоцтво про смерть одного із «подружжя», свідоцтва про народження дітей, в яких чоловік у добровільному порядку записаний як батько, виписки з погосподарських домових книг про реєстрацію чи вселення; докази про спільне придбання майна як рухомого, так і нерухомого (чеки, квитанції, свідоцтва про право власності); заяви, анкети, квитанції, заповіти, ділова та особиста переписка, з яких вбачається, що «подружжя» вважали себе чоловіком та дружиною, піклувалися один про одного; довідки житлових організацій, сільських рад про спільне проживання та ведення господарства.

Наприклад, Алуштинський міський суд АР Крим рішенням від 15 вересня 2010 р. відмовив у задоволенні заяви І., заінтересовані особи — фінансово-економічний відділ ГУ МВС України в АР Крим, управління праці та соціального захисту населення Алуштинської міської ради, про встановлення факту проживання однією сім'єю.

Суд дійшов висновку, що заява не підлягає задоволенню, оскільки факт спільного проживання однією сім'єю з померлим Б. у період з 1997 р. по 2009 р. заявницею не доведений, не надано жодного допустимого доказу на підтвердження вимог про визнання цього факту. Під час розгляду справи встановлено, що заявниця І. та Б. проживали в одному будинку, але в різних квартирах, кожен із них самостійно сплачував комунальні послуги. Б. як інвалід І групи, потребував постійного стороннього догляду, за що отримував додаткову надбавку до пенсії. Свідки підтвердили, що дійсно І. доглядала за Б., але доказів того, що вони були сім'єю, не надано.

Встановлення зазначеного факту заявниці необхідно для отримання пільг з оплати кому-

нальних послуг, однак із матеріалів справи вбачається, що у квартирі, де мешкав Б., заявниця не зареєстрована, право на зазначені пільги на неї не поширюються. Суд не встановив наявності між І. та Б. взаємних прав і обов'язків, ведення спільного бюджету, облаштування та ведення сімейного побуту, що передбачає поняття «сім'я», а тому в задоволенні заяви відмовив. Апеляційний суд АР Крим ухвалою від 1 грудня 2010 р. апеляційну скаргу І. відхилив, рішення міського суду від 15 вересня 2010 р. залишив без змін.

При подачі однією особою заяв про встановлення декількох фактів, що мають юридичне значення, усі ці заяви можуть бути об'єднані та розглянуті у суді в одному провадженні.

Встановлення фактів належності правовстановлюючих документів

Інколи трапляються випадки, коли громадяни не можуть використовувати правовстановлюючі документи, оскільки зазначені в них прізвище, ім'я, по батькові, місце чи час народження не відповідають записам у паспорті чи свідоцтві про народження або в інших документах, які хоч і не посвідчують особу, але є необхідними для підтвердження певного права.

Коли установи, які видали ці документи, не можуть виправити допущені в них помилки, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 256 ЦПК громадяни мають право звернутися до суду із заявою про встановлення факту належності правовстановлюючого документа. Проте сам по собі факт належності документа не породжує для його власника жодних прав, юридичне значення має той факт, що підтверджується документом. Таким чином, для заявника важливо не так саме одержання документа, як оформлення особистих чи майнових прав, що випливають із цього факту. Це означає, що в судовому порядку можна встановити належність громадянину такого документа, який є правовстановлюючим.

Для порушення в судах справ про встановлення належності правовстановлюючих документів необхідно подавати заяву з доказами того, що цей документ належить заявнику і що організація, яка його видала, не може внести до нього відповідні виправлення. У цих справах суд встановлює належність особі правовстановлюючих документів, а не тотожність прізвища, імені, по батькові, неоднаково названих у різних документах, непризвоєння чи залишення одного з них.

Слід, однак, враховувати, що заяви про встановлення із зазначених підстав факту належності особі вироку або рішення суду, квитка про член-

ство в об'єднанні громадян, військового квитка, посвідчення до ордена чи медалі, паспорта чи свідоцтва, що видають органи РАЦСу, та інших документів, які посвідчують особу, не підлягають розгляду в порядку, передбаченому ст. 256 ЦПК, оскільки ці питання вирішуються органом, який видає документ.

Зокрема, Хорольський районний суд Полтавської області у справі № 20-92/10 встановив факт належності заявнику Л. посвідчення учасника бойових дій, виданого Хорольським районним військовим комісаріатом, в якому неправильно зазначено його ім'я. Рішення місцевого суду у зазначеній справі не відповідає вимогам ч. 3 ст. 256 ЦПК. Подібні заяви не підлягають розгляду в окремому провадженні, оскільки ці питання вирішує орган, який видав документ.

Не підлягають розгляду в судах заяви про встановлення факту безпосередньої участі протягом певного періоду на будь-яких роботах, пов'язаних із ліквідацією наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, а також у роботах на діючих пунктах санітарної обробки людей і дезактивації техніки.

Водночас на підставі п. 6 ч. 1 ст. 256 ЦПК суд може встановлювати факти належності особі документів, що посвідчують особу, наприклад: довідок про поранення чи перебування у госпіталі через поранення, повідомлення військових частин, військкоматів та інших органів військового управління про загибель чи безвісну відсутність у зв'язку з обставинами військового часу, а також заповіту, страхового свідоцтва (полісу), ощадної книжки, трудової книжки, іншого документа про трудовий стаж, довідки про реабілітацію тощо.

Заяву про встановлення факту належності правовстановлюючого документа можуть подавати:

- особа–власник правовстановлюючого документа, якій необхідно довести належність цього документа їй;
- спадкоємці померлої особи–власника цього документа для оформлення спадкових прав;
- утриманці померлого для одержання пенсії;
- прокурор у порядку статей 45, 46 ЦПК;
- інші особи, які заінтересовані у встановленні факту.

Заінтересованими особами залежно від мети встановлення факту можуть бути: військкомати, органи внутрішніх справ, управління соціального захисту населення, управління Пенсійного фонду України, територіальна громада, фінансові органи, органи виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства, навчальні заклади, ощадкаси, органи страхування тощо.

Тобто при розгляді цих справ суд встановлює саме належність особі документа, а не тотожність осіб, які неоднаково названі у різних документах. Разом з тим цей порядок не застосовується, якщо виправлення в таких документах належним чином не застережені або їх реквізити нечітко виражені внаслідок тривалого використання, неналежного зберігання тощо. Відповідно до чинного законодавства це є підставою для вирішення питання про встановлення факту, про який ідеться в документі.

Крім того, слід враховувати, що описки та помилки в судовому рішенні виправляються не шляхом встановлення факту належності правовстановлюючого документа, а шляхом виправлення описки у порядку, передбаченому ст. 219 ЦПК.

Встановлення інших фактів, що мають юридичне значення

Суди встановлюють також інші факти, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб, якщо чинне законодавство не передбачає іншого порядку їх встановлення (ч. 2 ст. 256 ЦПК).

Якщо стосовно категорій справ про встановлення фактів, безпосередньо зазначених у пунктах 1—8 ч. 1 ст. 256 ЦПК, склалася певна судова практика, то щодо інших фактів, за встановленням яких звертаються громадяни, нерідко виникають питання, а саме: чи можна встановлювати цей факт, чи є інший передбачений законодавством спосіб вирішення складного питання.

Так, у порядку ч. 2 ст. 256 ЦПК суди встановлюють факти, що породжують право особи на набуття громадянства України, зокрема постійного проживання на території України.

Встановлення факту постійного проживання на території України на момент проголошення незалежності України або набрання чинності Законом від 18 січня 2001 р. № 2235-III «Про громадянство України» (далі — Закон № 2235-III) є підставою для оформлення належності до громадянства України відповідно до пунктів 1, 2 ч. 1 ст. 3 цього Закону. **Юридичне значення має лише факт постійного проживання на території України дитини, батьків дитини (одного з них) або іншого її законного представника на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.) або набрання чинності Законом № 2235-III (13 листопада 1991 р.).**

Для встановлення факту належності до громадянства України відповідно до положень ст. 256 ЦПК та залежно від підстав цього встановлення предметом розгляду в суді можуть бути заяви

про встановлення таких фактів: постійного проживання на території України станом на 24 серпня 1991 р.; постійного проживання на території України станом на 13 листопада 1991 р.; постійного проживання дитини на території України станом на 24 серпня 1991 р. або станом на 13 листопада 1991 р.; постійного проживання на території України батьків (одного з них) дитини або іншого законного представника, з яким дитина постійно проживала станом на 24 серпня 1991 р. чи 13 листопада 1991 р.; постійного проживання особи на території України чи УРСР на момент набрання законної сили вироку суду; наявності родинних зв'язків заявника з його батьками (усиновителями, з дідом, бабою); постійного проживання на території України діда та баби заявника; народження на території України батьків заявника, діда чи баби тощо. У зазначених справах як заінтересовані особи повинні брати участь відповідні органи служб громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб.

Так, Білогірський районний суд АР Крим рішенням від 22 червня 2010 р. задовольнив заяву Г.А. про встановлення факту постійного проживання заявника у с. Русаківка Білогірського району АР Крим з вересня 1991 р. по теперішній час за таких підстав: суд встановив, що згідно з паспортом громадянина СРСР Г.А. народився у Вірменії, відповідно до записів трудової книжки заявник із 26 травня 1994 р. по 30 квітня 1998 р. працював на посадах лісоруба та лісника у Білогірському державному лісогосподарському підприємстві, на підставі довідки виконавчого комітету Русаківської сільської ради Білогірського району АР Крим від 6 травня 2010 р. Г.А. проживає на території Русаківської сільської ради Білогірського району АР Крим з 11 вересня 1991 р., має сім'ю: дружину П., 1966 р. н., сина Г.Г., 1989 р. н., дочку Г.С., 1988 р. н., які є громадянами України. Встановлення цього факту має для Г.А. юридичне значення, оскільки дозволяє йому реалізувати право на отримання громадянства та паспорта громадянина України.

Судам слід мати на увазі, що питання встановлення, оформлення та перевірки належності до громадянства України, прийняття до громадянства України, оформлення набуття громадянства України, припинення громадянства України, скасування рішень про оформлення набуття громадянства України, а також процедури подання цих документів та провадження за ними врегульовано, крім Закону № 2235-III, також Указом Президента України від 27 березня 2001 р. № 215/2001 «Питання організації виконання Закону України

«Про громадянство України», яким затверджений Порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень (далі — Порядок).

Відповідно до положень Закону № 2235-III та Порядку заявник повинен, зокрема, подати документи, що підтверджують народження заявника на території України чи постійне проживання на ній, або підтверджують родинні відносини з такою особою, або рішення суду.

Таким чином, судам слід чітко додержуватися вимог зазначених нормативних актів, що регулюють питання громадянства стосовно позасудового порядку вирішення набуття чи прийняття до громадянства України, а також у разі, коли встановлення юридичного факту не тягне для заявника правових наслідків, судам слід закривати провадження у таких справах.

Встановлення судом факту володіння будівлею на праві власності можливе, якщо у заявника загублено або втрачено правовстановлюючий документ на будівлю та зазначений факт не може бути підтверджений у позасудовому порядку. На підтвердження цього факту заявник подає докази щодо неможливості одержання ним відповідного документа або його поновлення.

Слід розрізняти судовий порядок встановлення факту володіння будівлею на праві приватної власності від судового порядку визнання права власності на будівлю. У першому випадку справи розглядаються в порядку окремого провадження, що передбачено статтями 234, 256 ЦПК, у другому — у позовному провадженні за нормами ЦК.

Так, у справі за заявою Ш. про встановлення факту права власності на квартиру у житловому будинку по вул. 40 років Радянської України у м. Запоріжжі, заінтересована особа — ОП «Запорізьке міжміське бюро технічної інвентаризації» (далі — БТІ), заявник послався на те, що купив цю квартиру в 1995 р. за біржовою угодою, укладеною на Запорізькій регіональній біржі нерухомості. Цей договір був належним чином зареєстрований у БТІ, однак оригінал договору в подальшому Ш. втратив. Посилаючись на те, що цієї біржі на сьогодні не існує, заявник звернувся до суду із зазначеною вище заявою. Крім того, він зазначив, що дублікат біржової угоди купівлі-продажу нерухомості не є підставою для проведення реєстрації права власності на нерухомість відповідно до Тимчасового положення про порядок реєстрації прав власності на нерухоме майно, затвердженого наказом Міністерства юстиції від 7 лютого 2002 р. № 7/5, тому отримати правовстановлю-

ючий документ на квартиру в позасудовому порядку вважав неможливим.

Суддя Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя ухвалою від 22 червня 2009 р. цю заяву залишив без руху та запропонував заявнику уточнити коло заінтересованих осіб. Заявник додатково зазначив заінтересовану особу — АТ «Запорізька регіональна біржа нерухомості», хоча в заяві зауважив, що ця біржа вже не існує.

Зазначений суд рішенням від 17 вересня 2010 р. заяву Ш. задовольнив, встановивши юридичний факт, що Ш. на підставі угоди купівлі-продажу № 1221, зареєстрованої 17 лютого 1995 р. з АТ «Запорізька регіональна біржа нерухомості», належить на праві власності квартира по вул. 40 років Радянської України.

Зазначене рішення ніким не оскаржене і набуло законної сили. Проте воно викликає сумнів щодо вирішення цієї справи саме в окремому провадженні.

Пунктом 17 постанови Пленуму № 5 дійсно передбачено встановлення факту володіння громадянином жилим будинком на праві власності, якщо власником був втрачений правовстановлюючий документ на цей будинок і немає можливості підтвердити наявність права власності не в судовому порядку. У цих справах заявник має подати докази про відсутність можливості одержання чи відновлення відповідного документа про право власності та про те, що на підставі цього документа жилий будинок належав йому на праві власності.

Із матеріалів справи вбачається, що в БТІ за Ш. зареєстровано право власності на цю квартиру на підставі зазначеної біржової угоди ще в 1995 р., коли діяв інший порядок реєстрації та біржові угоди також були підставою для реєстрації права власності на об'єкти нерухомості. Оригінал біржової угоди наявний у матеріалах інвентарної справи в БТІ. Тому, на нашу думку, не втрачено можливості отримати свідоцтво про право власності через звернення до БТІ, відмову якого в цьому заявник до матеріалів справи не додав.

Крім того, зазначена постанова Пленуму була прийнята в 1995 р. та зміни до неї внесені в 1998 р. Однак із 2004 р. набрав чинності новий ЦК, у якому наявна ст. 392 ЦК, яка безпосередньо передбачає право власника майна пред'явити позов про визнання його права власності у разі втрати ним документа, який засвідчує право власності.

Не підлягають розгляду в порядку окремого провадження також заяви про встановлення факту володіння будинком на праві власності, якщо

будівництво не закінчено і будинок не прийнятий в експлуатацію або його збудовано самовільно чи зареєстровано за іншою особою, або придбано заявником за неналежно оформленою угодою.

Заяви про встановлення факту батьківства (материнства) суд розглядає у разі смерті особи, яку заявник визнає батьком (матір'ю) дитини, і вирішує їх з огляду на обставини, передбачені статтями 125, 130 СК.

Передумовою звернення до суду із заявою про встановлення батьківства є смерть особи, батьківство якої встановлюється, або оголошення її померлою. При цьому слід враховувати дату народження дитини: якщо помер батько дитини, яка народжена після 1 січня 2004 р., факт його батьківства може бути встановлений на підставі різних доказів (зокрема, висновку судово-медичної експертизи).

Встановлення факту батьківства можливе стосовно дітей, які народилися до 1 жовтня 1968 р. від осіб, котрі не перебували в зареєстрованому шлюбі, у разі смерті особи, на утриманні якої перебувала дитина, і якщо остання визнавала себе її батьком до цієї дати. Такий факт може бути встановлений стосовно дитини, яка народилася після смерті особи, котра під час вагітності матері визнавала себе батьком майбутньої дитини. Справи про встановлення батьківства стосовно дітей, які народилися після 1 жовтня 1968 р., при житті батьків розглядаються в порядку позовного провадження.

Походження дитини від батьків, які не перебувають між собою в зареєстрованому шлюбі, встановлюється шляхом подачі спільної заяви батьком і матір'ю дитини до органів РАЦСу. Через відсутність такої заяви батьківство може бути встановлено судом у порядку позовного провадження за заявою одного з батьків або опікуна (піклувальника) дитини, особи, на утриманні якої вона перебуває, а також самої дитини після досягнення нею повноліття. Суд бере до уваги спільне проживання та ведення спільного господарства матір'ю дитини і відповідачем до народження дитини або спільне виховання чи утримання ними дитини, або докази, що з достовірністю підтверджують визнання відповідачем батьківства.

Заяви про встановлення фактів батьківства чи визнання батьківства розглядаються судом, якщо у свідоцтві про народження певна особа не зазначена батьком дитини (запис про батька відсутній або здійснено за вказівкою матері), і можуть бути подані матір'ю, опікуном, піклувальником дитини чи нею самою після досягнення повноліття.

На практиці суди загалом правильно вирішують такі справи, однак трапляються помилки.

Наприклад, 2 вересня 2010 р. до суду звернувся Л.А.М., заінтересована особа — Пролетарський районний відділ РАЦСу м. Донецька і Л.С.Д., про встановлення батьківства.

Заявник послався на те, що він народився 20 лютого 1987 р. у м. Донецьку. У його свідоцтві про народження зазначено, що батьками є: батько — Л.М.М., мати — Л.С.Д. Через те, що мати з його справжнім батьком не перебували у шлюбі, запис про батька зроблений зі слів матері. Від народження заявник знав, що його батько — Є.М.М. З ним вони проживали однією сім'єю, чоловік виховував, забезпечував його з матір'ю матеріально та був його біологічним батьком.

21 липня 2010 р. Є.М.М. помер. Враховуючи, що батько на день смерті отримував пенсію, а заявник є інвалідом з дитинства, вирішив після смерті батька переоформити його пенсію на себе у зв'язку із втратою годувальника. Проте дізнався, що в його свідоцтві про народження неправильно зазначені відомості про батька. Факт того, що Є.М.М. є його батьком, підтверджується такими доказами: у його свідоцтві про народження ім'я і по батькові батька — М.М., і Є.М.М. мав таке саме ім'я та по батькові. Померлий за національністю — мордвин, і заявник має таку ж національність. Під час його народження батьки проживали за однією адресою, а протягом певного часу батько навіть був зареєстрований за адресою батьків матері. Довідкою житлової організації підтверджено, що померлий з ними проживав з 1988 р. і був зареєстрований у квартирі як його батько. На підставі статей 128 і 130 СК заявник просив визнати Є.М.М. його батьком.

Пролетарський районний суд м. Донецька рішенням від 21 вересня 2010 р. задовольнив заяву Л.А.М., встановивши, що батьком Л.А.М., 20 лютого 1987 р. н., є Є.М.М., який помер 21 липня 2010 р.

Розглядаючи справу, суд першої інстанції керувався правилами ст. 125, 130 СК, які передбачають встановлення факту батьківства за рішенням суду, та ст. 128 СК, яка передбачає визнання батьківства за рішенням суду.

При цьому суд не звернув уваги на те, що справи за заявами про встановлення фактів батьківства розглядаються за правилами окремого провадження, а відповідно до ст. 128 СК справи про визнання батьківства — за правилами позовного провадження. У першому випадку передумовою звернення до суду за заявою про встановлення факту батьківства є

*смерть особи, батьківство якої встановлюється, а в другому — особа, батьківство якої встановлюється в судовому порядку, є відпові-
дачем у справі.*

Також у порядку окремого провадження встановлюються й інші факти.

Наприклад, Л.В. звернулася до суду із заявою про встановлення факту тотожності житлового приміщення, в якій зазначила, що вони з матір'ю — співвласники квартири за адресою: м. Запоріжжя, вул. Основна, 144, кв. 1 у рівних частках, по ½ у кожного. 5 травня 2010 р. її мати померла, заповівши їй свою частку квартири, але в заповіті будинок зазначено за № 144/143, тому нотаріальна контора відмовляє їй у видачі свідоцтва про право на спадщину. Оскільки це є той самий кутовий будинок, але в документах його номер зазначений по-різному, просила суд встановити факт тотожності житлового приміщення за адресами: м. Запоріжжя, вул. Основна, 144/143, кв. 1 та м. Запоріжжя, вул. Основна, 144, кв. 1, від якого залежить виникнення у неї права власності на нерухоме майно в порядку спадкування.

Заводський районний суд м. Запоріжжя рішенням від 9 грудня 2010 р. задовольнив заяву Л.В., встановивши факт тотожності житлового приміщення за адресою: м. Запоріжжя, вул. Основна, 144/143, кв. 1, зазначеного в заповіті Л.О. від 14 квітня 2007 р., та житлового приміщення за адресою: м. Запоріжжя, вул. Основна 144, кв. 1, яке належить на праві власності по ½ частці Л.О. та Л.В.

Зазначене рішення ніким не оскаржене та набрало законної сили, проте викликає сумнів його правильності.

Процесуальний порядок розгляду справ зазначеної категорії

Процесуальний порядок розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, передбачений статтями 234, 235, 256—259 ЦПК. Зокрема, ст. 235 ЦПК визначено, що суд під час розгляду справ окремого провадження повинен:

- роз'яснити особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки;
- сприяти у здійсненні та охороні гарантованих Конституцією і законами України прав, свобод чи інтересів фізичних або юридичних осіб;
- вжити заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин;

– з метою з'ясування обставин справи за власною ініціативою витребувати необхідні докази;

– розглянути справу з додержанням загальних правил, встановлених цим Кодексом, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду;

– розглянути справу за участю заявника і заінтересованих осіб або за участю представника заявника і заінтересованих осіб.

Щодо розгляду цієї категорії справ є застереження, передбачені зазначеною статтею, а саме:

– справи окремого провадження не можуть бути передані на розгляд третейського суду;

– такі справи не можуть бути закриті у зв'язку з укладенням мирової угоди;

– при ухваленні судом рішення судові витрати не відшкодовуються, якщо інше не встановлено законом.

Для забезпечення правильного і своєчасного розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, після відкриття провадження у справі суддя зобов'язаний провести певні підготовчі дії, передбачені законом: з'ясувати, які фізичні та юридичні особи можуть бути заінтересовані у вирішенні цієї справи і підлягають виклику в судові засідання; визначити предмет доказування; встановити, чи передбачено законодавством позасудовий порядок вирішення справи; перевірити наявність доказів, що надані заявником, та у разі необхідності з дотриманням процесуального порядку сприяти витребуванню доказів, що підтверджують заявлену вимогу.

Визначення предмета доказування у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, залежить від точного тлумачення їх законодавчого формулювання. Визначаючи предмет доказування у цій категорії справ, необхідно враховувати норми матеріального права, які регулюють правовідносини.

У разі звернення до суду із заявою про встановлення факту, що не має юридичного значення, слід відмовляти у відкритті провадження у справі відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 122 ЦПК або ж у разі його помилкового відкриття — закрити провадження у справі з підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК.

Відповідно до ст. 257 ЦПК усі справи за заявами про встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються в судах за місцем проживання заявника. Місце виникнення або реєстрації факту, що має юридичне значення, не впливає на визначення підсудності справи, за винятком виключної підсудності, передбаченої ст. 114 ЦПК.

Заяви у справах окремого провадження відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 4 Закону № 3674-VI сплачуються за ставкою в 0,1 розміру мінімальної заробітної плати (раніше оплачувалися державним митом у розмірі 0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян відповідно до ч. 1 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито»).

Суди першої та апеляційної інстанцій при розгляді справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, загалом дотримуються процесуального порядку розгляду справ зазначеної категорії, однак допускають помилки.

Одним із найбільш поширених порушень норм процесуального права у місцевих судах став розгляд справ з порушенням вимог ч. 6 ст. 235 ЦПК, коли виникає спір про право і суди в порядку окремого провадження помилково розглядають спори, які повинні вирішуватися в порядку позовного провадження, що призводить до скасування судових рішень.

Притягнення до участі у справі окремого провадження всіх заінтересованих осіб має важливе значення, оскільки допомагає суду уникнути ухвалення незаконного рішення, повно і всебічно дослідити всі обставини справи.

На практиці судді не встановлюють кола заінтересованих осіб і навіть за наявності відомостей про них не викликають їх у судові засідання для участі у справі.

Наприклад, Камінь-Каширський районний суд Волинської області рішенням від 12 листопада 2010 р. за заявою К.В.І. встановив факт родинних відносин, а саме, що К.С.В. та К.А.В. є сином і дочкою К.В.І. Дочка К.А.В. не зазначена в заяві як заінтересована особа та не викликала в судові засідання, однак суд вирішив вимогу стосовно неї без її участі в судовому засіданні.

Іноді судді залишають заяви без розгляду у разі неправильного визначення заінтересованих осіб, проте така позиція не є правильною, оскільки процесуальним законом не передбачено таких підстав для залишення заяв без розгляду.

Часто суди на порушення вимог норм ЦПК зобов'язують заінтересовану особу здійснити певні дії, хоча в силу своїх процесуальних прав лише на відповідача в позовному провадженні у справі можна покласти зобов'язання на виконання певних дій.

Так, Московський районний суд м. Харкова рішенням від 1 червня 2010 р. у справі за заявою Т.О.О. про встановлення факту, що має юридичне значення, заінтересовані особи — Т.С.О., Москов-

ський відділ РАЦСу Харківського міського управління юстиції, зобов'язав зробити актовий запис про народження 7 березня 2004 р. у м. Харкові Т.В.Є. (справа № 2-0-121/10).

Суди першої інстанції також помилково розглядають цю категорію справ заочно. Заочний розгляд справ передбачено лише для позовного провадження у разі неявки у судові засідання відповідача (ст. 224 ЦПК).

Наприклад, Московський районний суд м. Харкова заочним рішенням від 22 вересня 2010 р. у справі за заявою В. встановив факт родинних відносин, заінтересована особа — Харківська міська рада, К. Суд встановив, що В., 26 серпня 1941 р. н., є двоюрідною тіткою Г., померлої 19 жовтня 2009 р. (справа № 2-0-314/10).

При подачі однією особою заяв про встановлення декількох фактів, що мають юридичне значення, усі ці заяви відповідно до правил статей 15, 16, 118 ЦПК можуть бути об'єднані та розглянуті судом в одному провадженні. Інші вимоги не можуть розглядатись у провадженні про встановлення цих фактів.

Неправильною є практика судів про *призначення попереднього судового засідання в справах окремого провадження та ухвалення рішення на стадії попереднього розгляду.*

Статтею 130 ЦПК встановлено, що у попередньому судовому засіданні може бути ухвалене рішення у разі визнання позову відповідачем. Крім того, ст. 174 ЦПК передбачено, що у разі визнання відповідачем позову суд за наявності для того законних підстав ухвалює нове рішення про задоволення позовних вимог.

Окреме провадження відрізняється від інших видів провадження суттєвими особливостями, серед яких головним є відсутність сторін з протилежними юридичними інтересами.

Проте суди в деяких областях всупереч нормам ЦПК призначають попередні судові засідання та в деяких випадках ухвалюють рішення на цій стадії (наприклад, у Ковельському міськрайонному суді Волинської області, зокрема, справа за заявою Х. про встановлення факту належності правовстановлюючого документа; справа за заявою Л. про встановлення факту прийняття спадщини та ухвалення рішення; у Горхівському районному суді Волинської області, зокрема, справа за заявою Д. про встановлення факту отримання каліцтва та ухвалення рішення).

Відповідно до ст. 130 ЦПК не передбачені випадки виключення певних категорій справ, за якими проводиться попереднє судові засі-

дання, тому в кожній справі про встановлення фактів, що мають юридичне значення, суддя може провести її підготовку до розгляду, зокрема, з'ясувати, які фізичні та юридичні особи можуть бути заінтересовані у вирішенні цієї справи і підлягають виклику в судове засідання, у необхідних випадках запропонувати заявникові та заінтересованим особам подати додаткові докази на підтвердження заявлених вимог чи заперечень проти них.

Деякі суди все ж таки проводять попереднє судове засідання у справах цієї категорії та залучають як заінтересовану особу саме ті органи, у сфері регулювання яких знаходиться той факт, про встановлення якого подано заяву. Інші суди з огляду на специфіку справ цієї категорії, де є важливим саме участь відповідного органу як заінтересованої особи, залишають заяву без руху для уточнення заявником кола осіб і таким чином виходять із цього становища, хоча вимогами ст. 121 ЦПК не передбачено такої підстави для залишення заяви без руху.

Суддя в ухвалі про відкриття провадження у справі зазначає про вилучення зі складу заінтересованих осіб, вказаних у заяві як органи, які, на думку суду, не мають відношення до факту, що встановлюється.

Інколи заявники просять встановити такий факт, формулювання якого не відповідає вимогам закону, крім того, не зазначають у заяві мети та причини неможливості іншим способом вирішити питання. Проте суди не залишають такі заяви без руху для усунення цих недоліків, а розглядають їх по суті та задовольняють вимоги.

Рішення суду, постановлене у справі, має відповідати вимогам статей 259 та 215 ЦПК. У ньому має бути зазначено: факт, встановлений судом, мета його встановлення; докази, на підставі яких суд встановив цей факт. Рішення суду про встановлення факту, який підлягає реєстрації актів цивільного стану або оформленню в нотаріальних органах, не замінює документів, що видаються цими органами, а є лише підставою для їх одержання. Рішення, яке набрало законної сили, згідно зі ст. 14 ЦПК стає обов'язковим для орга-

нів, які реєструють факти, що мають юридичне значення, або оформляють права, які виникають у зв'язку із встановленим у суді факту.

Якщо в рішенні суду є недоліки, які перешкоджають надалі у видачі заявнику потрібних документів, вони можуть бути усунуті судом за правилами, передбаченими статтями 219, 221 ЦПК.

Проаналізувавши судову практику з розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, необхідно звернути увагу на таке:

1) при вирішенні питання про юрисдикційність справи необхідно враховувати норми законодавчих актів, якими передбачено позасудовий порядок встановлення певних фактів, що мають юридичне значення;

2) вирішуючи питання щодо прийняття заяв про встановлення фактів, що мають юридичне значення, необхідно враховувати, що ці заяви повинні відповідати загальним правилам щодо змісту і форми позовної заяви. Якщо в заяві не зазначено, який конкретно факт просить встановити заявник, з яких причин неможливо одержати або відновити документ, що посвідчує цей факт, якими доказами цей факт підтверджується, або до заяви не приєднано довідки про неможливість одержання чи відновлення необхідних документів, суддя постановляє ухвалу про залишення заяви без руху і надає заявникові строк для усунення недоліків;

3) для забезпечення правильного і своєчасного розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у кожній справі після відкриття провадження суддя зобов'язаний провести підготовчі дії, зокрема з'ясувати, які фізичні особи й організації можуть бути заінтересовані у вирішенні цієї справи і підлягають виклику до судового засідання; у необхідних випадках запропонувати заявникові та заінтересованим особам подати додаткові докази на підтвердження заявлених вимог чи заперечень проти них;

4) слід мати на увазі, що справи зазначеної категорії мають розглядатися у порядку, передбаченому гл. 6 розд. IV ЦПК, за участю заявників та заінтересованих осіб.

Я.М. Романюк,
Перший заступник
Голови Верховного Суду України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

О.Є. Бурлай,
науковий консультант відділу
аналізу судової практики
управління вивчення та аналізу
судової практики
Верховного Суду України,
кандидат юридичних наук

Позов про визнання права власності, віндикаційний та негаторний позови: деякі проблеми практичного застосування

Під час розгляду в суді справ, пов'язаних із застосуванням таких способів захисту права власності, як визнання права власності, витребування майна з чужого незаконного володіння (віндикація) та усунення перешкод у користуванні майном (негаторний позов), виникають певні труднощі. Розглянемо деякі складні питання щодо вирішення зазначених справ, проаналізувавши для цього відповідну судову практику і теорію цивільного права.

Визнання права власності, витребування майна з чужого незаконного володіння та усунення перешкод у користуванні майном як способи захисту права власності застосовуються у спорах, предметом яких є відносини зв'язку особи з річчю, тобто речово-правові відносини

Насамперед зауважимо, що зазначені способи захисту права власності мають характерні спільні ознаки. Так, вони застосовуються у спорах, предметом яких є відносини зв'язку особи з річчю, тобто речово-правові відносини. Основним видом таких відносин є право власності. Речово-правовим відносинам властива абсолютність. Це означає, що власник перебуває у відносинах із невизначеним колом осіб, юридичний обов'язок яких полягає у визнанні та не порушенні прав власника. Відповідно, вказані способи захисту права власності також мають цю ознаку та можуть застосовуватися до відносин між власником і будь-якою особою, яка порушила право власності.

Наступна ознака — це те, що вони, як правило, застосовуються у спорах між сторонами, не пов'язаними між собою зобов'язальними відносинами щодо спірної речі. У разі наявності таких відносин мають застосовуватися інші способи захисту. Винятком може бути лише позов про визнання права власності, оскільки в деяких випадках він може застосовуватися в умовах існування між сторонами зобов'язально-правових відносин.

Ще одна особливість зазначених способів захисту права власності полягає в тому, що вони застосовуються лише тоді, коли предметом спору є індивідуально визначена річ. Якщо виникає необхідність захисту права власності на речі, визначені родовими ознаками, підлягають застосуванню інші способи захисту.

S u m m a r y
The article examines some complex issues arising in the judicial practice during consideration of cases related to applying such methods of protecting property rights as action for declaration of property rights, vindicatory action and negatory action. Also, the causes of emergence of the mentioned issues are analyzed and solutions are proposed

Позов про визнання права власності

У сучасній науці і практиці цивільного права позов про визнання права власності вважається самостійним різновидом захисту права власності.

Цивільним кодексом України (далі — ЦК) передбачено такий спосіб захисту права власності у ст. 392, згідно з якою власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

Предметом позову про визнання права власності є лише констатація факту наявності права власності в особи, але не виконання відповідачем якихось певних обов'язків

Позивачем у справі про визнання права власності є власник індивідуально визначеної речі (незалежно від того, чи перебуває річ у його володінні), права якого оспоруються, заперечуються або не визнаються іншою особою, яка не перебуває з власником у зобов'язальних або інших відносинах щодо речі. Право на такий позов має також титульний володілець майна.

Відповідач у справі про визнання права власності — особа, яка може заявляти своє право на річ або не заявляти такого права, але не визнавати за позивачем права на майно.

Предметом позову про визнання права власності є лише констатація факту наявності права власності в особи, але не виконання відповідачем якихось певних обов'язків. Рішення у справі про визнання права власності усуває сумнів у праві, забезпечує необхідну впевненість у наявності права, надає визначеності взаємовідносинам сторін і становить основу для здійснення конкретних правомочностей щодо володіння, користування і розпорядження майном.

Іноді суди вважають, що судове рішення, яким задоволено позов у справі про визнання права власності, є підставою виникнення цього права. Така позиція помилкова, оскільки за загальним правилом судового рішення не вважається тим юридичним фактом, на підставі якого виникає право власності

Необхідна умова захисту права власності шляхом його визнання — підтвердження позивачем своїх прав на майно. Це може впливати з наданих ним правостановлюючих документів на майно, показань свідків та будь-яких інших доказів, що підтверджують належність спірного майна власнику.

Позов про визнання права власності може пред'являтися, зокрема, за умов існування між сторонами зобов'язально-правових відносин. Через це в предмет доказування за таким позовом

може входити наявність договірних відносин між сторонами, що неможливо для віндикаційного та негаторного позовів.

Вимога про визнання права власності може поєднуватися в одному позові з іншими вимогами. Для прикладу можна навести віндикаційний позов. Для його задоволення позивач має довести, що є власником спірної речі, якою не володіє. При цьому може мати місце спір щодо належності права власності на спірну річ, тому позивачу нерідко доводиться поєднувати свою вимогу про витребування речі з вимогою про визнання права власності. У такому разі для вирішення питання про віндикацію суду необхідно з'ясувати, чи є підстави для визнання за позивачем права власності на річ.

Іноді суди вважають, що судове рішення, яким задоволено позов у справі про визнання права власності, є підставою виникнення цього права. Така позиція помилкова, оскільки за загальним правилом судового рішення не вважається тим юридичним фактом, на підставі якого виникає право власності.

Втім, зауважимо, що виникнення права власності на підставі судового рішення можливе. Однак такі випадки виняткові, вони напряму встановлені законодавством. Так, ст. 376 ЦК передбачено, що особа, яка здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього. Таке право за деяких обставин може бути визнане за рішенням суду. У п. 2 ч. 2 ст. 335 цього Кодексу зазначено про передання на підставі рішення суду в комунальну власність безхазяйної речі.

У решті випадків при розгляді справи про визнання права власності суд з'ясовує правомірність набуття позивачем права власності на майно. Правомірним буде набуття, яке відповідає нормам законодавства. Очевидним є те, що обставини набуття позивачем права власності мали місце до судового спору. Отже, суд лише перевірить ці обставини на відповідність закону, а також встановить необґрунтованість зазіхань відповідача на майно. Таким чином, судове рішення, яким позов задоволено, підтвердить правове становище позивача, яке виникло до звернення до суду.

Так, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України 16 травня 2012 р. розглянула справу № 6-36цс12, фабула якої зводиться до такого. Б та Ф. проживали однією сім'єю

без укладення шлюбу, вели спільне господарство, спільно організували відпочинок, мали спільну дитину. Разом вони придбали квартиру, щодо якої Ф. згодом уклала договір іпотеки без згоди Б. Дізнавшись про це, Б. звернувся до суду з вимогою про визнання права власності на квартиру та визнання договору іпотеки недійсним. Суд задовольнив позов у частині визнання права власності на квартиру, відмовивши в частині визнання договору іпотеки недійсним, оскільки, на думку суду, укладення договору іпотеки відбулося до того, як суд визнав за Б. право власності¹.

Звертаємо увагу на хибність такої позиції суду. Відповідно до п. 1 ст. 74 Сімейного кодексу України, якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. Таким чином, спірна квартира була об'єктом спільної сумісної власності Ф. і Б. з моменту її придбання, а не з моменту ухвалення судом рішення про визнання права власності на неї за Б.

Позов про витребування майна з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов)

Одним із найпоширеніших способів захисту права власності є віндикація — звернення власника майна до суду з позовом про витребування майна від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним (ст. 387 ЦК).

Власник має право витребувати своє майно в особи, в якій воно фактично перебуває у незаконному володінні

Позивач за віндикаційним позовом — власник майна або титульний володілець майна. При цьому позивач повинен довести, що він справді є власником спірного майна, надавши суду необхідні докази, а титульний володілець у свою чергу має надати суду докази, що засвідчать наявність правової підстави його володіння. Також позивачем може бути особа, яка має речові права на спірне майно (наприклад, спадкоємець до отримання ним свідоцтва про право на спадщину тощо).

Власник має право витребувати своє майно в особи, в якій воно фактично перебуває у незаконному володінні. Позов, пред'явлений до особи, в незаконному володінні якої це майно перебувало,

але в якій на момент розгляду справи в суді його немає, не може бути задоволений.

Отже, належним відповідачем за віндикаційним позовом може бути його незаконний володілець, який: 1) фактично володіє річчю; 2) володіє нею без належної правової підстави.

Незаконний володілець може бути як добросовісним, так і недобросовісним. Зміст цих понять розкривається у статтях 388, 390 ЦК. У недобросовісного набувача, який самовільно заволодів чужим майном, вкрав або присвоїв річ або, набуваючи річ, знав про неправомірність її придбання, власник має право в усіх випадках витребувати своє майно.

Захищати своє право власності за допомогою віндикаційного позову власник має можливість лише в тому разі, якщо майно збереглося в натурі

Незаконним добросовісним набувачем є особа, яка не знала і не могла знати про те, що особа, у якої придбано майно, не мала права його відчувати, тобто такий набувач упевнений, що він володіє своєю річчю, а не чужою.

Захищати своє право власності за допомогою віндикаційного позову власник має можливість лише в тому разі, якщо майно збереглося в натурі. За своїм змістом віндикаційний позов є вимогою про поновлення у власника права володіння річчю, що йому має належати, а тому не допускається заміна цієї речі іншою. Тобто якщо втрачена власником річ спожита, перероблена в процесі виробництва, виготовлення, будівництва тощо, то вимога власника про захист права власності по суті вже не є віндикаційним позовом, а розглядатиметься як позов зобов'язального характеру про надання власникові іншої речі й відшкодування збитків.

Одна з проблем захисту права власності — так звана конкуренція віндикації та реституції. Річ у тім, що наслідком як віндикації, так і реституції є повернення майна його власнику. Віндикація і визнання правочину недійсним, а отже застосування реституції — способи захисту права власності. У зв'язку з цим у практиці і в теорії виникає питання про співвідношення віндикації та реституції, а також про правильне застосування цих інститутів.

Досить часто в позовах вимоги про віндикацію та про реституцію поєднуються, змішуються або заявляються помилково (наприклад, позов подає сторона правочину про витребування майна з володіння, яке виникло на підставі недійсного

¹ Див.: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24528570>

правочину). Суди мають розрізняти ці позови, пам'ятаючи про їхні спільні та відмінні риси.

Так, незаконне володіння може виникнути на будь-якій підставі, тоді ж як реституція застосовується лише щодо володіння, що виникло на підставі недійсного правочину.

Знаючи відмінності між віндикацією та реституцією, суд повинен самостійно визначити, яку вимогу по суті (а не за формою) пред'являє позивач, і, відповідно, застосувати належні норми законодавства

Крім того, віндикація як спосіб захисту може застосовуватися у відносинах між власником майна та невизначеним колом осіб — будь-ким, хто б заволодів річчю. Реституція застосовується у спорі виключно між сторонами недійсного правочину.

Зобов'язально-правова природа реституції надає їй такої властивості, як взаємність. Це означає, по-перше, що кожна зі сторін може виступати як позивачем, так і відповідачем; по-друге, задоволення вимоги про реституцію може ставитися в залежність від можливості повернення майна другою стороною.

Ще одна відмінність між віндикацією та реституцією полягає в тому, що власник може звертатися з позовом про віндикацію, якщо річ передана (відчужена) іншою особою. Якщо власник сам передав річ особі, від якої вимагає її повернення, мають застосовуватися інші позови: реституційний (якщо був правочин, але він визнаний недійсним) або кондикційний (якщо виконання відбулося без правочину чи іншої правової підстави або якщо правочин визнано таким, що юридично не є укладеним).

Однією з ознак того, що пред'явлено віндикаційний позов, є поєднання вимоги про витребування майна з вимогою визнання недійсним правочину, в якому позивач не є стороною

Знаючи зазначені відмінності, суд повинен самостійно визначити, яку вимогу по суті (а не за формою) пред'являє позивач, і, відповідно, застосувати належні норми законодавства. При цьому суд має керуватися ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК), відповідно до якої суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законами України, а також пункти 3, 4 ч. 1 ст. 214 ЦПК, згідно з якою під час ухвалення рішення суд вирішує, зокрема, які правовідносини сторін впливають із встановлених обставин та яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

Однією з ознак того, що пред'явлено віндикаційний позов, є поєднання вимоги про витребування майна з вимогою визнання недійсним правочину, в якому позивач не є стороною.

Так, 1 вересня 2010 р. колегія Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України було ухвалено рішення у справі № 6-20014св10 за позовом прокурора м. Кременчука в інтересах П. до Ш., Б., В., К., комунального підприємства «Кременчуцьке міжміське бюро технічної інвентаризації» про визнання недійсними договорів купівлі-продажу квартири, виселення, вселення, а також зобов'язання здійснити державну реєстрацію права власності на квартиру. Відповідно до матеріалів справи, позивач вимагав визнати недійсними договори купівлі-продажу, перший з яких було укладено на підставі недійсної довіреності.

Колегія Верховного Суду України дійшла висновку, що особа, яка не була учасником договорів купівлі-продажу квартири, укладених після першого правочину, визнаного судом недійсним, не перебуває з наступними покупцями в зобов'язальних відносинах. З огляду на це обраний спосіб захисту права власності на квартиру — визнання наступних договорів недійсними та повернення квартири шляхом реституції — спірних відносин не регулює, а тому суд застосував відповідні норми матеріального права помилково. Оскільки між позивачем та нинішнім володільцем квартири існують речово-правові відносини щодо права на спірну квартиру, то і способом захисту є відповідний цим відносинам речово-правовий — витребування майна (статті 387, 388 ЦК)².

Такий висновок цілком відповідає роз'ясненням, наданим у п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними», відповідно до якого реституція як спосіб захисту цивільного права (ч. 1 ст. 216 ЦК) застосовується лише в разі наявності між сторонами укладеного договору, який є нікчемним чи який визнано недійсним. У зв'язку з цим вимога про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, за правилами реституції може бути пред'явлена тільки стороні недійсного правочину.

Норма ч. 1 ст. 216 ЦК не може застосовуватись як підстава позову про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, яке

² Див.: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11067214>

було відчужене третій особі. Не підлягають задоволенню позови власників майна про визнання недійсними наступних правочинів щодо відчуження цього майна, які були вчинені після недійсного правочину.

У цьому разі майно може бути витребувано від особи, яка не є стороною недійсного правочину, шляхом подання віндикаційного позову, зокрема від добросовісного набувача — з підстав, передбачених ч. 1 ст. 388 ЦК.

Рішення суду про задоволення позову про повернення майна, переданого за недійсним правочинном, чи витребування майна із чужого незаконного володіння є підставою для здійснення державної реєстрації права власності на майно, що підлягає державній реєстрації, за власником, а також скасування попередньої реєстрації (статті 19, 27 Закону від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень»³).

Може виникнути питання про те, чи не буде суперечності між зазначеними статтями ЦПК та принципом диспозитивності, закріпленим ст. 11 ЦПК у разі, якщо суд на власний розсуд робитиме висновок про суть позовних вимог, а також про характер відносин між сторонами, адже текстувальне вираження вимог не завжди може збігатися з їх змістом. Нагадаємо, що згідно з п. 1 ст. 11 ЦПК суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб, поданим відповідно до цього Кодексу, в межах заявлених ними вимог і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі.

Вбачається, що порушення принципу диспозитивності в такому випадку не буде, оскільки згідно зі ст. 1 ЦПК завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Реалії сучасного правосуддя в Україні такі, що досить часто юридична необізнаність учасників судового процесу не дає їм змоги правильно сформулювати свої вимоги та зробити посилання на відповідні норми матеріального права, перешкоджає ефективній роботі суду. Для уникнення будь-яких суперечностей можна було б рекомендувати суду уточнювати у позивача зміст його вимог, з'ясовуючи, якою є мета його звернення до суду, на який результат він сподівається. Це дало б змогу розглядати фактично існуючий спір між

сторонами та застосовувати необхідне законодавство, жодним чином не порушуючи принципу диспозитивності. Якщо ж після уточнень суду позивач продовжує наполягати на тому, що формальне викладення його вимог цілком збігається з його реальною метою (наприклад, позивач справді вимагає визнання недійсності цілої низки договорів з метою повернення свого майна), суд може відмовити у задоволенні таких позовних вимог, оскільки в цьому разі позивач не перебуває у зобов'язальних відносинах з нинішнім володільцем майна і не може вимагати захисту свого права за допомогою зобов'язально-правового способу, яким є реституція.

Існує ще одна проблема, пов'язана з віндикацією майна, що вибуло з володіння власника внаслідок укладення кількох угод, перша з яких визнана недійсною.

Недійсність першої з кількох угод, за якими річ вибула з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не завжди є підставою для застосування віндикації

Відповідно до п. 1 ст. 388 ЦК якщо майно за відплатним договором придбане в особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), власник має право витребувати це майно від набувача лише в разі, якщо майно: 1) було загублене власником або особою, якій він передав майно у володіння; 2) було викрадене у власника чи особи, якій він передав майно у володіння; 3) вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом.

Таким чином, недійсність першої з кількох угод, за якими річ вибула з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не завжди є підставою для застосування віндикації. Зокрема, досить складно визначити, чи може вважатися такою підставою правочин, визнаний недійсним через вади волі.

Традиційно до правочинів з вадами волі належать правочини, укладені під впливом помилки, обману, насильства, тяжкої обставини, а також правочини, вчинені внаслідок зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною.

Слід зазначити, що в російській доктрині і практиці при розгляді цього питання фахівці не схильні робити однозначний висновок. Так, деякі вчені вважають, що вади волі як підстава визнання недійсним правочину може бути підставою для застосування віндикації⁴. Ця думка

³ У редакції Закону, чинній на час прийняття постанови.

⁴ Див.: Моргунов С. В. Винадикация в гражданском праве. Теория. Проблемы. Практика. — М., 2006. — С. 184, 185.

відображена також у практиці як російських, так і українських судів.

Проте існує інший погляд, згідно з яким не будь-який правочин з вадами волі може бути підставою для ввідикації речі. Так, С.В. Потапенко та О.В. Зарубін зазначають: «Безумовно, та обставина, що майно вибуло з володіння власника на підставі правочину з вадами волі, може вплинути на вирішення питання про ввідикацію. Однак простого перенесення всіх правочинів з вадами волі в групу тих обставин, що свідчать про вибуття майна поза волею власника, недостатньо»⁵. Автори обґрунтовують свою думку тим, що вади волі не завжди тотожні повній відсутності волі, що по-різному можуть співвідноситися воля та волевиявлення, що порочним може бути не воля як така, а процес її формування, а тому пропонують розглядати кожен окремий правочин з вадами волі на предмет його відповідності умові, що сформульована в законі як «вибуття речі поза волею власника».

Вбачається, що співвідношення дійсної волі та волевиявлення в контексті правочину з вадами волі є дуже відносним. У випадку, коли б не було обставини, що зумовила порочність волі (обман, насильство тощо), невідомо, якою була б воля власника майна стосовно відчуження речі та чи мала б вона місце взагалі. Тому, на нашу думку, більш правильним є підхід, згідно з яким правочин з вадами волі має вважатися підставою для ввідикації.

Позов про усунення перешкод у здійсненні власником права користування та розпорядження майном (негаторний позов)

Негаторний позов є способом захисту права власності, не пов'язаним із позбавленням володіння. Відповідно до ст. 391 ЦК власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження майном.

Застосування негаторного позову можливе у випадку існування таких обставин:

– наявність у позивача права власності, іншого речового права або зобов'язального права, яке наділяє особу повноваженнями щодо індивідуально визначеного майна (наприклад, договір оренди, найму);

– перебування спірної речі у володінні позивача;

– протиправність поведінки відповідача, що створює перешкоди для здійснення повноважень користування і розпорядження.

Предметом негаторного позову може бути вимога про усунення об'єктивно створених (фактичних) перешкод, а також про утримання від вчинення дій, що можуть призвести до вчинення таких перешкод. Наприклад, суд вправі заборонити відповідачу створювати перешкоди в користуванні майном, зобов'язати знести паркан тощо.

Як свідчать матеріали аналізу практики розгляду судами України справ про право власності, однією з найпоширеніших категорій справ є справи щодо зняття особи з реєстраційного обліку за місцем проживання. Практика розгляду цих справ не є однаковою ані з точки зору застосовуваних норм законодавства, ані щодо обґрунтувань судових рішень.

Реєстрація місця проживання особи є актом суто публічним, пов'язаним головним чином з підтриманням адміністративного правопорядку в державі, а не з необхідністю впорядкування цивільного обороту

В усіх регіонах України мають місце численні випадки ухвалення судових рішень про зняття особи з реєстраційного обліку за місцем проживання з метою усунення перешкод у користуванні нерухомим майном з посиланням на ст. 391 ЦК. З іншого боку, існує досить обґрунтована думка, яка також відображена в практиці, що зняття особи з реєстраційного обліку за місцем проживання не є усуненням перешкод у користуванні та розпорядженні власністю, а є результатом припинення прав зареєстрованої особи на користування житлом, що регулюється статтями 405, 406 ЦК. Нерідко також трапляються випадки, коли суд, обґрунтовуючи рішення щодо зняття особи з реєстраційного обліку за місцем проживання, посилається як на ст. 391, так і на статті 405, 406 ЦК.

Оскільки є очевидним, що у вітчизняній практиці має місце помітна плутанина щодо правильності розгляду таких справ, вбачається за необхідне розглянути це питання.

Реєстрація місця проживання особи є актом суто публічним, пов'язаним головним чином з підтриманням адміністративного правопорядку в державі, а не з необхідністю впорядкування цивільного обороту (на відміну від, наприклад, інституту державної реєстрації права власності на нерухоме майно). Реєстрація місця проживання особи не є юридичним фактом, який породжує або припиняє право особи на користування житлом.

⁵ Потапенко С.В., Зарубін А.В. Настольная книга судьи по спорам о праве собственности / под ред. С.В. Потапенко. — М., 2012. — С. 133—134 (Переклад автора).

Слід зазначити, що майже всі справи про зняття з реєстраційного обліку за місцем проживання стосуються колишніх членів сім'ї власника або членів сім'ї колишнього власника житла. Таким чином, ідеться про природу права користування житлом члена сім'ї власника житла, яке регламентоване окремими нормами ЦК, а саме ст. 405 ЦК. Зауважимо, що ця стаття міститься в гл. 32 ЦК «Право користування чужим майном». Отже, можна стверджувати, що право члена сім'ї власника на користування житловим приміщенням є сервітутним правом. З огляду на це зазначені відносини регулюються також положеннями ст. 406 ЦК про припинення сервітуту.

Такий підхід відображений у постанові Верховного Суду України від 16 січня 2012 р. (справа № 6-57цс11), в якій містяться такі висновки.

Право члена сім'ї власника на користування житловим приміщенням є сервітутним правом. З огляду на це зазначені відносини регулюються також положеннями ст. 406 ЦК про припинення сервітуту

Відповідно до ч. 1 ст. 319 ЦК власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд.

Згідно із ч. 1 ст. 321 ЦК право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. При цьому відповідно до ст. 391 ЦК власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном.

За змістом ч. 1 ст. 16 ЦК кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

Аналіз наведених вище норм цивільного законодавства України дає підстави для висновку про те, що у разі будь-яких обмежень у здійсненні права користування та розпорядження своїм майном власник має право вимагати усунення відповідних перешкод, у тому числі шляхом звернення до суду за захистом свого майнового права, зокрема, із позовом про усунення перешкод у користуванні власністю.

Водночас відповідно до ст. 7 Закону від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»⁶ зняття з реєстрації місця проживання здійснюється протягом семи днів на підставі

⁶ У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

заяви особи, запиту органу реєстрації за новим місцем проживання особи, остаточного рішення суду (про позбавлення права власності на житлове приміщення або права користування житловим приміщенням, визнання особи безвісно відсутньою або померлою), свідоцтва про смерть.

Таким чином, як випливає з цієї норми, зняття з реєстрації місця проживання може бути здійснено на підставі рішення суду виключно про: 1) позбавлення права власності на житлове приміщення; 2) позбавлення права користування житловим приміщенням; 3) визнання особи безвісно відсутньою; 4) оголошення фізичної особи померлою.

З огляду на те, що зазначений Закон є спеціальним нормативно-правовим актом, який регулює правовідносини, пов'язані із зняттям з реєстрації місця проживання, вбачається, що положення ст. 7 цього Закону підлягають застосуванню до всіх правовідносин, виникнення, зміна чи припинення яких пов'язані з юридичним фактом зняття з реєстрації місця проживання.

Отже, у разі будь-яких обмежень у здійсненні права користування та розпорядження своїм майном власник має право вимагати усунення відповідних перешкод, зокрема, шляхом зняття особи з реєстрації місця проживання, пред'явивши разом з тим одну із таких вимог: 1) про позбавлення права власності на житлове приміщення; 2) про позбавлення права користування житловим приміщенням; 3) про визнання особи безвісно відсутньою; 4) про оголошення фізичної особи померлою.

Таким чином, вирішення питання про зняття особи з реєстраційного обліку залежить, зокрема, від вирішення питання про право користування такої особи житловим приміщенням відповідно до норм житлового та цивільного законодавства (статті 71, 72, 116, 156 Житлового кодексу України; ст. 405 ЦК)⁷.

На нашу думку, врахування особливостей розгляду справ про визнання права власності, витребування майна з чужого незаконного володіння та усунення перешкод у користуванні та розпорядженні майном сприятиме не тільки ефективному захисту права власності громадян та юридичних осіб, а й правильному застосуванню відповідних норм законодавства та формуванню однакової практики вирішення справ зазначеної категорії.

⁷ Див.: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21355282>

І.Б. Лавровська,
старший консультант
управління вивчення та
аналізу судової практики
Верховного Суду України

Summary

The article analyzes the significance of the tax social privilege for ascertainment of presence or absence of corpus delicti stipulated by Articles 176, 177 and 229 of the Criminal Code of Ukraine. The author emphasizes the need for proper understanding and use of terms “citizens’ personal exemption” and “tax social privilege” according to provisions of the Tax Code of Ukraine on defining the tax social privilege rate for the corresponding calendar year while qualifying crimes and administrative offences in the sphere of intellectual property.

Значення податкової соціальної пільги при розмежуванні кримінальної та адміністративної відповідальності у сфері захисту інтелектуальної власності

Серед питань, які неоднаково вирішуються під час досудового слідства та розгляду справ у суді, є застосування норм закону, які містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян у частині кваліфікації злочинів або правопорушень, для яких сума цього мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розд. IV Податкового кодексу України (далі — ПК) для відповідного року із врахуванням абз. 8 п. 1 розд. XIX ПК¹.

Роз’яснення, які стосуються правильної кваліфікації незаконних дій щодо застосування податкової соціальної пільги, було надано у постанові Пленуму Верховного Суду України від 28 травня 2004 р. № 9 «Про деякі питання застосування судами України адміністративного та кримінального законодавства у зв’язку з набранням чинності Законом України від 22 травня 2003 р. «Про податок з доходів фізичних осіб», а також у листі Верховного Суду України про податкову соціальну пільгу до апеляційних судів України від 30 грудня 2003 р. № 5-13н387.

У 2008 р. в тексті «Узагальнення практики розгляду судами справ про злочини проти власності» С.М. Міщенко та В.В. Антошук акцентували на особливостях кваліфікації злочинів або правопорушень, в яких містяться посилання на неоподатковуваний мінімум і на тому, що для таких цілей сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, а її розмір визначено у Законі від 22 травня 2003 р. № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб» (далі — Закон № 889-IV). Та на перехідний період податкова соціальна пільга визначається для кожного року окремо².

Вивчення практики розгляду справ про злочини та правопорушення, вчинені у сфері інтелектуальної власності, показало, що досудове слідство і суди при вчиненні однакових незаконних дій за однакових обставин при подібних правовідносинах неправильно тлумачать норми

¹ Відповідно до Прикінцевих положень підпункт 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 Податкового Кодексу України набирає чинності з 1 січня 2015 р. До 31 грудня 2014 р. для цілей застосування цього підпункту податкова соціальна пільга надається в розмірі, що дорівнює 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, — для будь-якого платника податку.

² Див.: <http://www.scourt.gov.ua>

закону там, де міститься посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Метою цієї статті є надання роз'яснення щодо розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності при кваліфікації злочинів, передбачених статтями 176, 177, 203¹, 229 Кримінального кодексу України (далі — КК) та адміністративних правопорушень, передбачених статтями 51², 164⁹, 164¹³ Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КУАП).

Деякі злочини мають матеріальний склад, тобто злочин вважається закінченим із моменту спричинення матеріальної шкоди у значному розмірі. Наприклад, у примітці до статей 176, 177, 203¹, 229 КК зазначено, що матеріальна шкода вважається завданою у значному розмірі, якщо її розмір перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян у 20 і більше разів³.

Зауважимо, що при кваліфікації незаконних дій і проведенні розрахунку спричиненої матеріальної шкоди у примітці до статей 176, 177, 203¹, 229 КК зазначений неоподатковуваний мінімум доходів громадян слід розуміти як податкову соціальну пільгу.

1 січня 2011 р. набрав чинності ПК і втратив чинність Закон № 889-IV, яким було запроваджено податкові соціальні пільги, види і розмір яких визначені у ст. 6 цього Закону.

ПК запроваджено новий механізм розрахунку податкових соціальних пільг, види і розмір яких визначаються ст. 169 цього Кодексу.

Відповідно до п. 5 підрозд. 1 Перехідних положень Кодексу, якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 грн, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації злочинів або правопорушень, для яких сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розд. IV ПК для відповідного року.

Відповідно до абз. 8 п. 1 Прикінцевих положень ПК підпункт 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 цього Кодексу набирає чинності з 1 січня 2015 р. До 31 грудня 2014 р. для цілей застосування цього

³ У редакції ст. 203¹ КК, на відміну від статей 176, 177, 229 КК, розмір збитків визначається не матеріальною шкодою, а незаконними діями, вчиненими у значному або великому розмірі. Відповідно до Приміток до ст. 203¹ КК під значним розміром розуміється вартість дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання чи сировини для їх виробництва, що у 20 разів і більше перевищує рівень неоподаткованого мінімуму доходів громадян; під великим розміром розуміється вартість дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання чи сировини для їх виробництва, що у 100 разів і більше перевищує рівень неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

підпункту податкова соціальна пільга надається в розмірі, що дорівнює 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, — для будь-якого платника податку.

Тобто основна відмінність між методами розрахунку, передбаченими Законом № 889-IV і ПК, полягає в тому, що в ПК розмір соціальної пільги визначається на підставі певних відсотків розміру прожиткового мінімуму, а не від відсотків розміру мінімальної заробітної плати, що було передбачено зазначеним вище Законом.

Таким чином, запровадження податкових соціальних пільг не впливало і не впливатиме на розмір покарань чи адміністративних стягнень у виді штрафу, якщо останній визначений у відповідних санкціях у неоподатковуваних мінімумах доходів громадян. Але при визначенні, чи те або інше діяння, вчинене після 1 січня 2011 р., є кримінальним чи адміністративним порядком та при кваліфікації цих правопорушень, якщо відповідним законом настання відповідальності чи кваліфікація зумовлені певною кількістю неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, необхідно виходити не з 17 грн, а з розміру податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 ПК для відповідного року (із урахуванням положень абз. 8 п. 1 Прикінцевих положень ПК).

Основна відмінність між методами розрахунку, передбаченими Законом № 889-IV і ПК, полягає в тому, що в ПК розмір соціальної пільги визначається на підставі певних відсотків розміру прожиткового мінімуму, а не від відсотків розміру мінімальної заробітної плати, що було передбачено зазначеним вище Законом

На 2012 та 2011 роки розмір податкової соціальної пільги встановлено у розмірі 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого законом на 1 січня 2012 р. та на 1 січня 2011 р. і який дорівнює 1 тис. 73 грн та 941 грн відповідно. Тобто податкова соціальна пільга дорівнює 536 грн 50 коп. та 470 грн 50 коп. відповідно на 2012 та 2011 роки.

Таким чином, податкова соціальна пільга вираховується за формулою:

$$\begin{aligned} \text{Податкова соціальна пільга 2012 р.} &= \\ &= \frac{1 \text{ прожитковий мінімум} \times 50 \%}{100 \%} = \frac{1073 \text{ грн} \times 50 \%}{100 \%} = \\ &= 536 \text{ грн } 50 \text{ коп.} \end{aligned}$$

Отже, на 2012 р. податкову соціальну пільгу встановлено у розмірі 50 % розміру прожитково-

го мінімуму для працездатної особи, встановленого законом на 1 січня 2012 р. і який становить 536 грн 50 коп.

Оскільки з 1 січня 2004 р. по 31 грудня 2010 р. був чинним Закон № 889-IV, при визначенні, чи було те або інше діяння, вчинене за період із 1 січня 2004 р. по 31 грудня 2010 р., караним у кримінальному чи адміністративному порядку та при кваліфікації цих правопорушень, якщо відповідним законом настання відповідальності чи кваліфікація зумовлені певною кількістю неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, необхідно виходити не із 17 грн, а з розміру податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 6.1.1 п. 6.1 ст. 6 Закону № 889-IV для відповідного року (із урахуванням положень п. 22.4 ст. 22 цього Закону). У 2010 р. розмір податкової соціальної пільги дорівнював 432 грн 50 коп., у 2009 р. — 302 грн 50 коп., у 2008 р. — 275 грн 50 коп., у 2007 р. — 200 грн, у 2006 р. — 175 грн, у 2005 р. — 131 грн.

При визначенні того, чи певне діяння, вчинене з 1 січня 2012 р., кваліфікується за КК чи КУпАП, слід враховувати те, що податкову соціальну пільгу встановлено на 2012 р. у розмірі 536 грн 50 коп.

Розглянемо, як розмежовується кримінальна та адміністративна відповідальність при вчиненні незаконних дій у сфері інтелектуальної власності, кримінальна відповідальність за вчинення яких передбачена статтями 176, 177, 203¹, 229 КК та статтями 512, 164⁹, 164¹³ КУпАП.

У примітках до зазначених вище статей КК вказано, що діяння є караним у разі спричинення матеріальної шкоди, яка у 20 разів і більше перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (податкову соціальну пільгу).

При визначенні того, чи певне діяння, вчинене з 1 січня 2012 р., кваліфікується за КК чи КУпАП, слід враховувати те, що податкову соціальну пільгу встановлено на 2012 р. у розмірі 536 грн 50 коп.

Таким чином, $20 \times 536 \text{ грн } 50 \text{ коп.} = 10\,730 \text{ грн}$ — це розмір матеріальної шкоди, при перевищенні якого у 2012 р. настає кримінальна відповідальність за статтями 176, 177, 203¹, 229 КК.

$20 \times 470 \text{ грн } 50 \text{ коп.} = 9\,410 \text{ грн}$ — це розмір матеріальної шкоди, при перевищенні якого у 2011 р. наставала кримінальна відповідальність за статтями 176, 177, 203¹, 229 КК.

Визначаючи, чи діяння, вчинене у 2010—2004 рр., кваліфікується за КК чи КУпАП, слід

враховувати те, що податкову соціальну пільгу встановлено на 2010 р. у розмірі 434 грн 50 коп.

Отже, $20 \times 434 \text{ грн } 50 \text{ коп.} = 8\,690 \text{ грн}$ — це розмір матеріальної шкоди, при перевищенні якого у 2010 р. наставала кримінальна відповідальність за статтями 176, 177, 203¹, 229 КК;

$20 \times 302 \text{ грн } 50 \text{ коп.} = 6\,050 \text{ грн}$ — це розмір матеріальної шкоди, при перевищенні якого у 2009 р. наставала кримінальна відповідальність за статтями 176, 177, 203¹, 229 КК;

$20 \times 257 \text{ грн } 50 \text{ коп.} = 5\,150 \text{ грн}$ — це розмір матеріальної шкоди, при перевищенні якого у 2008 р. наставала кримінальна відповідальність за статтями 176, 177, 203¹, 229 КК;

$20 \times 200 \text{ грн} = 4\,000 \text{ грн}$ — це розмір матеріальної шкоди, при перевищенні якого у 2007 р. наставала кримінальна відповідальність за статтями 176, 177, 203¹, 229 КК;

$20 \times 175 \text{ грн} = 3\,500 \text{ грн}$ — це розмір матеріальної шкоди, при перевищенні якого у 2006 р. наставала кримінальна відповідальність за статтями 176, 177, 229 КК (статті 176,

177, 229 у редакції Закону від 22 травня 2003 р. № 850-IV зі змінами, внесеними згідно із Законом від 9 лютого 2006 р. № 3423-IV) та за ст. 203¹ КК (у редакції Закону від 6 липня 2005 р. № 2734-IV, чинна від 2 серпня 2005 р.); з 1 січня по 1 березня 2006 р. розмір матеріальної шкоди становив $200 \times 175 \text{ грн} = 35\,000 \text{ грн}$ для статей 176, 177 та 229 КК;

$200 \times 131 \text{ грн} = 26\,200 \text{ грн}$ — це розмір матеріальної шкоди, при перевищенні якого у 2005 р. наставала кримінальна відповідальність за статтями 176, 177, 229 КК;

При визначенні того, чи діяння, вчинене у 2010—2004 рр., кваліфікується за КК чи КУпАП, слід враховувати те, що податкову соціальну пільгу встановлено на 2010 р. у розмірі 434 грн 50 коп.

$3000 \times 131 \text{ грн} = 393\,000 \text{ грн}$ — це розмір матеріальної шкоди, при перевищенні якого у 2005 р. (від 1 січня до 1 серпня) наставала кримінальна відповідальність за ст. 203¹ КК (у редакції Закону від 17 січня 2002 р. № 2953-III, редакція була чинна до 2 серпня 2005 р.). А з 2 серпня по 31 грудня 2005 р. граничний розмір матеріальної шкоди дорівнював: $20 \times 131 \text{ грн} = 2\,620 \text{ грн}$.

Таким чином, для розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності необхідно визначити розмір матеріальної шкоди, при перевищенні якого у 2004—2010 рр. наставала кримінальна відповідальність за статтями 176,

177, 203¹, 229 КК, та порівняти із розміром шкоди, завданої незаконними діями у конкретній справі. Розмір матеріальної шкоди як межа кримінальної/адміністративної відповідальності розраховується шляхом множення розміру податкової соціальної пільги (визначений відсоток мінімальної заробітної плати на певний рік) на 20 (200, 300, 3000 залежно від року та редакції статті), оскільки відповідно до примітки до статей 176, 177, 203¹, 229 КК, якщо завдана матеріальна шкода у 20 разів і більше перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (податкову соціальну пільгу), діяння є караними за зазначеними статтями.

Для розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності необхідно визначити розмір матеріальної шкоди, при перевищенні якого у 2004—2010 рр. наставала кримінальна відповідальність за статтями 176, 177, 203¹, 229 КК, та порівняти із розміром шкоди, завданої незаконними діями у конкретній справі

За злочини, вчинені до 1 січня 2004 р., розрахунки необхідно було робити на підставі неоподаткованого мінімуму доходів громадян, розмір якого дорівнював і дорівнює 17 грн.

У таблиці (див. с. 47) узагальнено інформацію щодо мінімального розміру матеріальної шкоди, за якою настає (наставала) кримінальна відповідальність відповідно до статей 176, 177, 203¹, 229 КК за 2001—2012 рр.

Для розмежування протиправних дій, перелічених у статтях 176, 177, 229 КК та ст. 51² КУпАП, та правильної кваліфікації дій особи (чи є вони караними за КК, чи особа має бути притягнута до адміністративної відповідальності за КУпАП), слід виходити з розміру завданої незаконними діями матеріальної шкоди. Якщо така матеріальна шкода менша, ніж 20 розмірів податкових соціальних пільг, то незаконні дії кваліфікуються відповідно до ст. 51² КУпАП; у разі, коли матеріальна шкода більше ніж у 20 разів перевищує розмір податкової соціальної пільги, то при наявності незаконних дій (визначених статтями 176, 177, 229 КК та 51² КУпАП), вчинених щодо:

– об'єкта авторського права і суміжних прав, то незаконні дії слід кваліфікувати за ст. 176 КК;

– винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, сорту рослин, раціоналізаторської пропозиції — то за ст. 177 КК;

– знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару — за ст. 229 КК.

При порушенні законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва, причому вартість зазначених дисків, матриць, обладнання чи сировини для їх виробництва менше 20 розмірів податкових соціальних пільг, такі дії слід кваліфікувати за статтями 164¹³, 51² КУпАП (при наявності на дисках об'єктів авторського та/або суміжних прав).

Зазначені вище незаконні дії мають кваліфікуватися тільки за ст. 164¹³ КУпАП у разі відсутності на дисках для лазерних систем зчитування і матрицях об'єктів авторського та/або суміжних прав.

Якщо вартість зазначених дисків та/або матриць, на яких нанесено об'єкти авторського та/або суміжних прав, у 20 і більше разів перевищує розмір податкової соціальної пільги, то такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів за статтями 203¹ та 176 КК.

Якщо вартість зазначених дисків та матриць, на яких немає об'єктів авторського та/або суміжних прав, а також вартість обладнання чи сировини для їх виробництва у 20 і більше разів перевищує розмір податкової соціальної пільги, то такі дії слід кваліфікувати тільки за ст. 203¹ КК.

Для визначення того, чи незаконне розповсюдження дисків для лазерних систем зчитування кваліфікується як адміністративне правопорушення чи як злочин, слід звертати увагу на таке.

При порушенні законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва, причому вартість зазначених дисків, матриць, обладнання чи сировини для їх виробництва менше 20 розмірів податкових соціальних пільг, такі дії слід кваліфікувати за статтями 164¹³, 51² КУпАП (при наявності на дисках об'єктів авторського та/або суміжних прав)

У разі коли вартість дисків для лазерних систем зчитування, які незаконно розповсюджували, менше 20 розмірів податкової соціальної пільги, то такі дії, як незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних (упаковки яких не марковані контрольними марками, що мають серію чи містять інформацію, які не відповідають носію цього примірника, або номер, який не відповідає даним Єдиного реєстру одержувачів контрольних марок), зафіксованих на дисках для лазерних систем зчитування, мають кваліфікува-

тися за сукупністю відповідно до статей 51² (у разі наявності на дисках об'єктів авторського права та/або суміжних прав) та 164⁹ КУпАП.

Якщо вартість дисків для лазерних систем зчитування у 20 і більше разів перевищує податкову соціальну пільгу, то такі дії, як незаконне розповсюдження зазначених дисків, на яких зафіксовано примірники аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних (упаковки яких не марковані контрольними марками, що мають серію чи містять інформацію, які не відповідають носію цього примірника, або номер, який не відповідає даним Єдиного реєстру одержувачів контрольних марок), мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів за статтями 176 та 203¹ КК (тільки у разі незаконного розповсюдження дисків їх виробниками).

Для правильної кваліфікації незаконних дій необхідно врахувати щорічні зміни до законодавства щодо розміру прожиткового рівня (мінімальної заробітної плати) та податкової соціальної пільги і на підставі таких даних, керуючись редакціями відповідних статей, що чинні на момент вчинення правопорушення (досудового слідства, розгляду справи в суді), розраховувати граничний мінімальний розмір матеріальної шкоди, за якою настає кримінальна (адміністративна) відповідальність

При незаконному розповсюдженні дисків для лазерних систем зчитування особами, які відношення до виробництва, експорту, імпорту дисків (експорту, імпорту обладнання чи сировини для їх виробництва) не мають, незаконні дії слід кваліфікувати тільки за ст. 176 КК у разі спричинення матеріальної шкоди у значному розмірі або більше, тобто якщо остання дорівнює або перевищує 20 розмірів податкових соціальних пільг. Незаконне розповсюдження (введення в обіг шляхом продажу чи іншої передачі права власності) примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних, зафіксованих на певному матеріальному носії (кіноплівці, магнітній плівці, магнітному чи вініловому диску), упаковки яких не марковані контрольними марками або марковані контрольними марками, що мають серію чи містять інформацію, які не відповідають носію цього примірника, або номер, який не відповідає даним Єдиного реєстру одержувачів контрольних марок, кваліфікуються за сукупністю відповідно до статей 512 та 164⁹ КУпАП, якщо матеріальна шкода не перевищує 20 розмірів податкових соціальних пільг. За наявності

незаконного розповсюдження зазначених вище об'єктів авторського права, якщо вони зафіксовані не на диску для лазерних систем зчитування, а на кіноплівці, магнітній плівці, магнітному чи вініловому диску, і матеріальна шкода перевищує 20 розмірів податкових соціальних пільг, — протиправні дії мають кваліфікуватися за ст. 176 КК.

Для правильної кваліфікації незаконних дій необхідно врахувати щорічні зміни до законодавства щодо розміру прожиткового рівня (мінімальної заробітної плати) та податкової соціальної пільги і на підставі таких даних, керуючись редакціями відповідних статей, що чинні на момент вчинення правопорушення (досудового слідства, розгляду справи в суді), розраховувати граничний мінімальний розмір матеріальної шкоди, за якою настає кримінальна (адміністративна) відповідальність. Коли досудовим (судовим) слідством встановлено, що спричинена матеріальна шкода (вартість дисків) недостатня для кваліфікації незаконних дій за статтями КК станом на час розслідування кримінальної справи (розгляду справи в суді), відповідно до ст. 5 КК — закону про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння і має зворотну дію у часі та поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають або відбули покарання, але мають судимість, справу необхідно закрити за відсутністю складу злочину.

І досудове слідство, і судді мають врахувати саме розмір матеріальної шкоди, за якою настає кримінальна відповідальність. Представники досудового слідства (прокурор) перед тим, як надсилати справу до суду, мають перевірити, чи відповідає розмір матеріальної шкоди (вартості дисків) сумі, яка є такою, що достатня для кваліфікації дій за КК. Суддя при підготовці справи до судового засідання має перевірити, чи на вказаний час такі дії є караними, чи становлять склад адміністративного правопорушення

Необхідно врахувати зазначену вище обставину і закривати кримінальні справи згідно зі ст. 48 КК у порядку ст. 7 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) — за обставинами декриміналізації вчинених незаконних дій. За таких обставин, якщо не сплинув двомісячний термін, відповідальність за вчинення незаконних дій настає за КУпАП.

З огляду на зазначене і досудове слідство, і судді мають врахувати саме розмір матеріаль-

ної шкоди, за якою настає кримінальна відповідальність. Представники досудового слідства (прокурор) перед тим, як надсилати справу до суду, мають перевірити, чи відповідає розмір матеріальної шкоди (вартості дисків) сумі, яка є такою, що достатня для кваліфікації дій за КК. Суддя при підготовці справи до судового засідання має перевірити, чи на вказаний час такі дії є караними, чи становлять склад адміністративного правопорушення.

За результатами вивчення матеріалів кримінальних справ, розглянутих судами України у 2003—2011 рр., щодо проблемних питань застосування законодавства, яким передбачено кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у сфері інтелектуальної власності, аналізу проблемних питань кваліфікації незаконних дій та призначення покарання, встановлено таке.

Непоодинокі випадки, коли справа порушена, наприклад, у 2006 р. за результатами перевірки роботи торговельної точки у 2005 р., а розглядалася у суді в 2007 р. Розмір соціальної пільги змінюється кожного року, і відповідно змінювалася межа притягнення до кримінальної відповідальності. Також вносилися зміни до редакцій статей 176, 177, 203¹, 229 КК щодо розміру матеріальної шкоди. Проте досудове слідство та суди не завжди враховують зазначену обставину і не закривають кримінальну справу згідно зі ст. 48 КК в порядку ст. 7 КПК — за обставинами декриміналізації вчинених незаконних дій. (За такі дії передбачена адміністративна відповідальність.)

Апеляційний суд м. Севастополя ухвалою від 10 липня 2003 р. скасував вирок Ленінського районного суду м. Севастополя від 15 квітня 2003 р. щодо П., а справу провадженням закрити у зв'язку з таким. Апеляційний суд встановив, що на час розгляду справи в апеляційному порядку було внесено зміни до ст. 176 КК щодо підвищення розміру матеріальної шкоди для притягнення до кримінальної відповідальності, і, таким чином, сума 2 тис. 340 грн, заявлена суб'єктом права фірмою «COMP MUSIC LTD» як матеріальна шкода стала недостатньою для притягнення до кримінальної відповідальності, оскільки з 25 червня 2003 р. великим⁴ розміром матеріальної шкоди вважалося 3 тис. 400 грн.

У Тернопільській області суддя міського суду правильно врахував внесені до редакції ст. 176

КК зміни і правомірно закрити кримінальну справу за таких обставин.

Тернопільський міський суд Тернопільської області постановою від 8 вересня 2003 р. звільнив від кримінальної відповідальності Ф. згідно з ч. 1 ст. 176 КК за таких обставин. Постановляючи рішення, суд взяв до уваги, що до ст. 176 КК 22 травня 2003 р. було внесено зміни і пом'якшено кримінальну відповідальність. Відповідно до внесених змін кримінальна відповідальність на час постановлення рішення наставала у разі заподіяння матеріальної шкоди у розмірі, що у 200 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, що становило 3 тис. 400 грн. Оскільки кримінальну справу щодо Ф. було порушено за спричинену матеріальну шкоду у розмірі 2 тис. 872 грн 9 коп., що не досягає великого розміру, суд правомірно постановив звільнити Ф. від кримінальної відповідальності, а кримінальну справу щодо нього постановив закрити.

Таким чином, враховуючи викладене, слід зазначити, що запровадження податкових соціальних пільг не впливало і не впливатиме на розмір покарань чи адміністративних стягнень у виді штрафу, якщо останній визначений у відповідних санкціях у неоподатковуваних мінімумах доходів громадян, який необхідно розраховувати саме на підставі неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Якщо незаконні дії зареєстровано в одному році, а справу порушено (закінчено досудове слідство, розпочато провадження справи в суді) у наступному, податкову соціальну пільгу необхідно застосовувати для підрахунку та перевірки наявності значного, великого та особливо великого розміру матеріальної шкоди станом на дату реєстрації правопорушення, порушення кримінальної справи, затвердження обвинувального висновку (проведення досудового слідства) та розгляду справи в суді. Тобто станом на дату реєстрації правопорушення та порушення кримінальної справи необхідно встановити, який розмір матеріальної шкоди вважався значним, великим та особливо великим, застосовуючи податкову соціальну пільгу та зазначену формулу розрахунку розміру шкоди.

Із розрахованим значним, великим та особливо великим розміром як із еталоном необхідно порівняти розмір спричиненої матеріальної шкоди за матеріалами конкретної кримінальної справи (справи про адміністративне правопорушення) та визначити, чи така матеріальна шкода досягає (перевищує) значного, великого та/або особливо великого розміру і кваліфікувати неза-

⁴ Станом на 10 липня 2003 р. були чинними статті 176, 177, 229 КК у редакції Закону від 22 травня 2003 р. № 850-IV, відповідно до яких мінімальна межа притягнення до кримінальної відповідальності визначалася великим розміром матеріальної шкоди, якщо її розмір у 200 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а шкода вважалася завданою в особливо великому розмірі — якщо її розмір у 1000 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

конні дії за відповідною частиною статей 176, 177, 203¹, 229 КК.

Отже, визначаючи, чи діяння, вчинене після 1 січня 2011 р., є карним у кримінальному чи адміністративному порядку та при кваліфікації цих правопорушень, якщо відповідним законом настання відповідальності чи кваліфікація зумовлені певною кількістю неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, необхідно виходити не із 17 грн, а з розміру податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 п.169.1 ст.169 ПК для відповідного року (із урахуванням положень абз. 8 п. 1 Прикінцевих положень ПК).

Суди мають регулярно вивчати практику застосування кримінального та адміністративного законодавства у частині кваліфікації тих злочинів або правопорушень, для яких сума неоподаткованого мінімуму доходів громадян установлюється на рівні податкової соціальної пільги, і вживати заходів до усунення виявлених недоліків.

Доки положення КК не приведено у відповідність із нормами ПК щодо механізму розрахунку значного (великого та особливо великого) розміру матеріальної шкоди та застосування податкової соціальної пільги, слід використовувати зазначений метод розрахунку.

**Мінімальний розмір матеріальної шкоди
як межа притягнення до кримінальної відповідальності за злочини,
вчинені у сфері інтелектуальної власності (статті 176, 177, 203¹, 229 КК)
у 2001—2012 рр.**

Рік	Мінімальна зарплата, грн	Прожитковий мінімум для працездатної особи, грн	Розмір соціальної пільги, %	Сума податкової соціальної пільги, грн	Неоподатковуваний мінімум доходів громадян, грн	Мінімальний розмір матеріальної шкоди, за якою настає кримінальна відповідальність за статтями 176, 177, 229 КК, грн	Мінімальний розмір матеріальної шкоди, за якою настає кримінальна відповідальність за ст. 203 ¹ КК, грн
2012	1073	1073 (Закон від 22.12.2011 № 4282-VI)	50	536,5	17	$536,5 \times 20 = 10730$	$536,5 \times 20 = 10730$
2011	941	941 (Закон від 23.12.2010 № 2857-V)	50	470,5	17	$470,5 \times 20 = 9410$	$470,5 \times 20 = 9410$
<i>ПК від 02.12.2010 № 2755-VI, чинний з 01.01.2011</i>							
2010	869		50	434,5	17	$434,5 \times 20 = 8690$	$434,5 \times 20 = 8690$
2009	605		50	302,5	17	$302,5 \times 20 = 6050$	$302,5 \times 20 = 6050$
2008	515		50	257,5	17	$257,5 \times 20 = 5150$	$257,5 \times 20 = 5150$
2007	400		50	200,0	17	$200,0 \times 20 = 4000$	$200,0 \times 20 = 4000$
2006	350		50	175,0	17	$175 \times 20 = 3500$ (Закон від 09.02.2006 № 3423-IV, чинний з 02.03.2006) $175 \times 200 = 35000$ (чинний до 01.03.2006)	$175 \times 20 = 3500$
2005	262		50	131,0	17	$131 \times 200 = 26200$	$131 \times 20 = 2620$ (Закон від 06.07.2005 № 734-IV, чинний з 02.08.2005) $131 \times 3000 = 393000$ (чинний до 01.08.2005)
2004	205		30	61,5	17	$61,5 \times 200 = 12300$ (Закон від 22.05.2003 № 889-IV, чинний з 01.01.2004)	$61,5 \times 3000 = 184500$ (Закон від 22.05.2003 № 889-IV, чинний з 01.01.2004)
2003	185		—	—	17	$17 \times 200 = 3400$ (Закон від 22.05.2003 № 850-IV, чинний з 25.06.2003) За статтями 176, 177: $17 \times 100 = 1700$ (до 04.06.2003) За ст. 229: $17 \times 300 = 5100$ (до 24.06.2003)	$17 \times 3000 = 51000$
2002	140		—	—	17	За статтями 176, 177: $17 \times 100 = 1700$ За ст. 229: $17 \times 300 = 5100$	$17 \times 3000 = 51000$ (Закон від 17.01.2002 № 2953-III, чинний з 21.04.2002)
2001	118		—	—	17	За статтями 176, 177: $17 \times 100 = 1700$ За ст. 229: $17 \times 300 = 5100$	—

Вітаємо колег!

Вітаємо колег!

Вітаємо колег!

11 серпня 2012 року
суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України

Микола Григорович Пінчук

відсвяткував своє 65-річчя.

Понад 35 років він працював суддею
і 27 із них — на посаді судді Верховного Суду України.

12 серпня 2012 року
виповнилося 75 років

Віктору Івановичу Кононенку —

судді у відставці Верховного Суду України,
заслуженому юристу України, який працював суддею
28 років, а у Верховному Суді України — 19 років.

13 серпня 2012 року

вітання із 50-річчям приймала суддя у відставці
Верховного Суду України, заслужений юрист АР Крим

Ольга Анатоліївна Шаповалова,

яка понад 21 рік працювала суддею, більше двох років
із них — у Верховному Суді України.

16 серпня 2012 року
відзначив свій 70-літній ювілей суддя
у відставці Верховного Суду України,
заслужений юрист України

Миколо Давидовичу Дрига,

який пропрацював на посаді судді понад 37 років,
12 з котрих — у Верховному Суді України.

31 серпня 2012 року —
55 років судді Верховного Суду України,
заслуженому юристу України

Галіні Володимирівні Канігіній.

Більше 19 років вона віддала суддівській справі,
із яких 5 років — у Верховному Суді України.

*Колектив Верховного Суду України сердечно вітає колег і зичить їм
щастя, міцного здоров'я, злагоди, добробуту
та довгих років життя!*

Міжнародні зв'язки

Судді Верховного Суду України Лілія Григор'єва і Людмила Охрімчук взяли участь у ювілейному засіданні Пленуму Економічного Суду Співдружності Незалежних Держав (далі — Економічний Суд та СНД відповідно) і Міжнародній науково-практичній конференції (далі — Конференція), присвячених 20-річчю Економічного Суду, що відбулися у м. Мінську 5—6 липня 2012 р.

Заходи зібрали понад 100 делегатів — представників вищих органів влади та управління держав СНД, Республіки Молдова, України, Азербайджанської Республіки — які не беруть участі в діяльності Економічного Суду, міжнародних організацій і міждержавних об'єднань, дипломатичного корпусу та наукових кіл.

У своїй доповіді Голова Економічного Суду Людмила Каменкова підбила підсумки діяльності установи та окреслила завдання на перспективу. Зміцнення і розвиток зв'язків між державами-учасницями СНД забезпечуються, виходячи з норм міжнародного права, спеціалізованими органами та інститутами, одним із яких є Економічний Суд, утворений 6 липня 1992 р. на засіданні вищого органу СНД — Ради глав держав — підписанням Угоди про його статус (далі — Угода).

Упродовж 20 років судовою установою нагромаджено досвід у вирішенні міжнародних спорів і тлумаченні положень міжнародних договорів, створено матеріально-технічну базу, вирішено організаційні питання.

За словами Людмили Каменкової, очолювана нею установа бере участь у розробці проектів міжнародних договорів та актів органів СНД і Євразійської економічної

співдружності. Вищий колегіальний орган Економічного Суду відзначив його позитивну роль у становленні та зміцненні правової бази цих регіональних об'єднань.

Держави-учасниці Угоди встановили порядок вирішення спорів та механізм виконання рішень у справах відповідно до норм міжнародного права.

Станом на 1 липня 2012 р. розглянуто 109 справ, за результатами розгляду яких винесено 118 судових актів. За цими показниками установа не поступається судовим органам Організації Об'єднаних Націй та Європейського Союзу на стадії їх становлення, а її рішення застосовуються у практиці національних судових інстанцій та використовуються у роботі органів виконавчої влади держав-учасниць СНД.

Економічний Суд зарекомендував себе авторитетним міжнародним судовим інститутом.

У програмних документах із питань розвитку СНД зазначені заходи модернізації судової установи з використанням передового міжнародного досвіду та наукових напрацювань у сфері вирішення міжнародних спорів.

Проектом нової Угоди про статус Економічного Суду, який вже погоджено, передбачені зміни в організації його діяльності та розширення компетенції: зокрема, щодо наділення судової інстанції повноваженнями з вирішення будь-яких спорів між державами-учасницями Угоди, а також спорів між державами, які не є учасницями цієї Угоди за їх згодою. Згідно з проектом юрисдикція Економічного Суду має поширитися на спо-

ри, що передаватимуться на його розгляд державами-учасницями інших міжнародних організацій та міжнародних об'єднань, створених (створюваних) на просторі СНД, та спорів, що випливають із трудових відносин посадових осіб і органів СНД.

Під час роботи Конференції відбувся обмін думками не лише з питань діяльності Економічного Суду, а й з інших актуальних питань міжнародного права, взаємодії національних правових систем держав-учасниць СНД.

Висловлені позиції були покладені в основу Підсумкового документа Конференції.

Вітальні листи учасникам заходів направили глави низки держав, урядів, парламентів, голови вищих судових органів. Голова Верховного Суду України Петро Пилипчук висловив переконання, що Угода про взаємне співробітництво та обмін правовою інформацією, підписана у робочому порядку у лютому 2011 р. між Верховним Судом України та Економічним Судом, сприятиме зміцненню та правовому забезпеченню двостороннього співробітництва, а також побажав міжнародній судовій інституції подальших успіхів.

Для довідки. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД) підписана 8 грудня 1991 р. керівниками Республіки Білорусь, Російської Федерації та України. Угода ратифікована Верховною Радою України 10 грудня 1991 р. із застереженнями, викладеними у Заяві Верховної Ради України від 20 грудня 1991 р. Оскільки Україна не визнає міжнародної правосуб'єктності СНД, її Статут нашою державою не підписаний. Так, Україна не є державою-членом, а має статус держави-засновниці та держави-учасниці СНД.

Видавництво «Істина» пропонує:

Новий збірник судової практики:

Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах за 2010 рік / За ред. П.П. Пилипчука. — К., 2012. — 608 с.

Видання «Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах» засноване у 2003 р. з метою інформування суддів, працівників правоохоронних органів та інших фахівців у галузі права про основні напрями судової практики з найбільш поширених і складних категорій кримінальних справ та з питань кримінального процесу і сприяння однаковому застосуванню судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, а також у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

До збірника включені витяги із судових рішень у кримінальних справах за 2010 р. та окремих рішень за грудень 2009 р., які були розглянуті у касаційному порядку та в порядку виключного провадження.

Також пропонуємо збірники:

Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах за 2008—2009 роки / За ред. П.П. Пилипчука. — К., 2011. — 736 с.

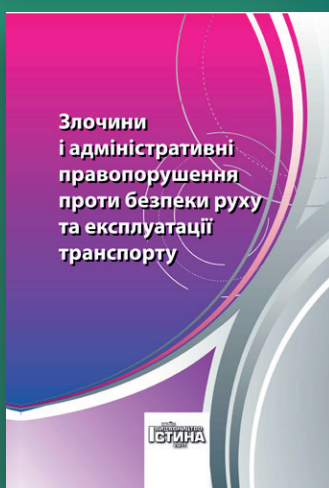
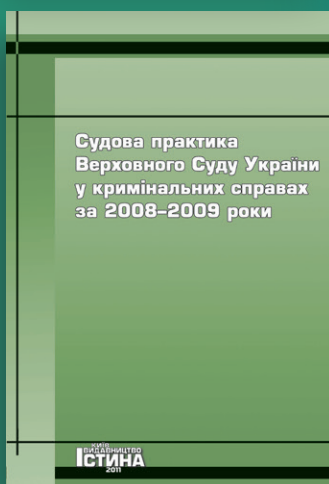
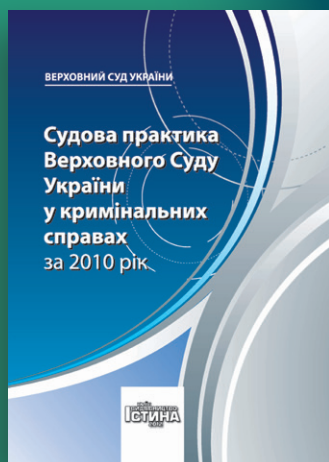
Видання «Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах» засноване з метою інформування суддів та інших юристів про основні напрями судової практики і сприяння однаковому застосуванню всіма судами загальної юрисдикції кримінального та кримінально-процесуального законодавства.

До збірника включені витяги із судових рішень у кримінальних справах за 2008 та 2009 роки, які були розглянуті у касаційному порядку та в порядку виключного провадження.

Злочини і адміністративні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту: Офіційне видання / За ред. П.П. Пилипчука. — К., 2011. — 416 с.

До книги увійшли найбільш значущі та різнобічні судові прецеденти — приклади судової практики розгляду справ про злочини та адміністративні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту, починаючи з часів судової реформи 1864 р. до 2010 р. включно. Збірка містить роз'яснення Пленуму, постанови Пленуму і Президії Верховного Суду, ухвали судових колегій (судових палат) у конкретних кримінальних справах і справах про адміністративні правопорушення, окремі постанови та ухвали обласних (апеляційних) суддів, дані судової статистики, узагальнення та огляди судової практики. Для зручності користування судові прецеденти систематизовано за статтями КК України.

Видання призначене, насамперед, для суддів, а також працівників органів дізнання, досудового слідства, працівників прокуратури, адвокатів, науковців, аспірантів і студентів вищих юридичних навчальних закладів, представників правозахисних громадських організацій, юристів, які беруть участь у судочинстві.

*Із приводу придбання книг звертайтеся, будь-ласка, до видавництва «Істина»:
вул. Сирецька, 38*

*м. Київ
04073*

Телефони: (44) 468-3131, 468-0999, 468-5973

e-mail: istina_knigi@ukr.net

www.istina-books.com.ua